

(2) ถ้าความตกลงทำให้ล่วงหน้าเป็นข้อความยกเว้นมิให้ลูกหนี้ต้องรับผิดชอบ เพื่อกลั่นแกล้งหรือความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของตัวแทนของลูกหนี้ หรือบุคคลที่ลูกหนี้ใช้ในการชำระหนี้ ข้อตกลงนี้ย่อมสมบูรณ์ใช้บังคับได้ (มาตรา 220 ซึ่งถือว่าเป็นข้อยกเว้นของมาตรา 373)

เช่น ตัวอย่างกรณีขณโอง ถ้า ข. ไม่ได้เป็นผู้ขนส่งเอง แต่ให้ ค. ตัวแทนหรือลูกจ้าง ผู้ขับรถบรรทุกโองส่งให้ ก. ที่กรุงเทพฯ ข. สามารถตกลงล่วงหน้ากับ ก. ได้ว่า ข. ไม่ต้องรับผิดชอบในความทุจริตหรือความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของ ค. ตัวแทนในการขนส่งโองครั้งนี้ ข้อตกลงนี้ย่อมสมบูรณ์ ใช้บังคับได้ตามมาตรา 220 ดังนี้ ถ้า ค. ตัวแทนทุจริตหรือประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงทำให้โองสูญหรือแตกหักเสียหายแล้ว ข. ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ

(3) สัญญาอันก่อนหน้าซึ่งตกลงยกเว้นความรับผิดชอบของลูกหนี้ดังกล่าวมานั้น จะเป็นสัญญาต่างตอบแทน หรือสัญญาไม่ต่างตอบแทน หรือสัญญาอย่างใด ๆ ก็ได้

(4) กรณีที่มีข้อตกลงกันเพื่อบังคับความรับผิดชอบของลูกหนี้ มิใช่ยกเว้นความรับผิดชอบของลูกหนี้โดยตรงดังบัญญัติไว้ในมาตรา 373 แต่ถ้ากำหนดขีดความรับผิดชอบน้อยเกินสมควร อาจถือได้ว่ากลายเป็นความตกลงยกเว้นความรับผิดชอบก็ได้ ศาลฝรั่งเศสเคยถือว่าความตกลงจำกัดความรับผิดชอบนี้เป็นโมฆะได้⁽¹⁾

เช่น ก. ฝากรถยนต์ไว้กับ ข. ผู้รับฝากที่ป้อนน้ำมันแห่งหนึ่ง คู่สัญญาตกลงกันว่า หากรถยนต์สูญหายไปโดยความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงของผู้รับฝาก ให้ผู้รับฝากรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายแก่ ก. ผู้ฝากเป็นเงินไม่เกิน 1,000 บาท ดังนี้ความตกลงดังกล่าวนี้จะเป็นโมฆะตามมาตรา 373 ได้เช่นกัน

หัวข้อที่ 7 สัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก (มาตรา 374-376)

สัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก คือสัญญาซึ่งคู่สัญญาทำขึ้นเพื่อให้บุคคลภายนอกเป็นผู้รับประโยชน์จากสัญญา

เป็นสัญญาที่มีลักษณะพิเศษ คือ แทนที่จะทำเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง แต่กลับไปทำเพื่อประโยชน์แก่บุคคลภายนอก บุคคลภายนอกซึ่งมีสิทธิรับประโยชน์นั้น อาจไม่มีตัวอยู่ในขณะที่ยู่คู่สัญญาตกลงทำสัญญากัน แต่อาจมีมาในอนาคตก็ได้ เช่น บริษัทที่จะก่อตั้งขึ้น หรือบุตรใน

(1) วิชาเศรษฐศาสตร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 308.

กรรมกรของหญิงซึ่งกำหนดไว้ แต่ถ้าไม่เป็นบุคคลที่ระบุตัวได้แน่นอน เช่น ให้จ่ายเงินแก่คนอนาถา ดังนี้ไม่มีตัวคนภายนอกแน่นอนพอที่จะเข้าถือเอาประโยชน์ตามสัญญาได้⁽¹⁾

ลักษณะสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก (มาตรา 374)

(1) เป็นสัญญาที่มีข้อตกลงว่า คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งจะชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก

(2) สิทธิของบุคคลภายนอกเกิดขึ้น ตั้งแต่เวลาที่แสดงเจตนาแก่ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น

บุคคลภายนอกซึ่งมีสิทธิรับประโยชน์ หมายถึง บุคคลอื่นซึ่งมิใช่คู่สัญญา หรือมิใช่ผู้สืบสิทธิจากคู่สัญญา และเป็นผู้รับประโยชน์จากสัญญานั้น

ดังนั้นบุคคลอื่นที่อยู่ในฐานะเกี่ยวกับคู่สัญญาอย่างมิใช่บุคคลภายนอก เช่น ตัวการ, ผู้รับโอนสิทธิเรียกร้องจากคู่สัญญาและทายาทผู้รับมรดกสิทธิตามสัญญาจากคู่สัญญา

ทายาท (โดยธรรมหรือผู้รับพินัยกรรม) เป็นผู้รับมรดกสิทธิตามสัญญาจากคู่สัญญา ภายหลังที่คู่สัญญาตายแล้ว (มาตรา 1599 วรรคแรก, 1603, 1629 (1) และ 1646) จึงอยู่ในฐานะเป็นผู้สืบสิทธิจากคู่สัญญา ดังนั้น ทายาทของคู่สัญญาจึงไม่ถือว่าเป็นบุคคลภายนอก เพราะถ้าคู่สัญญาฝ่ายใดตาย กองมรดกของผู้ตาย เช่น ทรัพย์สินทุกชนิด สิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ ของผู้ตายตกทอดแก่ทายาทอยู่แล้ว เว้นแต่ ตามกฎหมายหรือโดยสภาพ สิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบเหล่านั้นจะเป็นการเฉพาะตัวของตัวผู้ตายโดยแท้ จึงไม่ตกทอดแก่ทายาท (มาตรา 1599 วรรคแรก, 1600)

แต่ถ้าคู่สัญญาทำสัญญาให้บุตรหรือทายาทได้รับประโยชน์จากสัญญาในฐานะบุคคลภายนอกมิใช่รับประโยชน์ในฐานะเป็นผู้สืบสิทธิจากคู่สัญญา บุตรหรือทายาทนั้นก็บุคคลภายนอกได้

เช่น สามัญภริยาทำสัญญาประนีประนอมยอมความกันไว้ว่า ที่ดินบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งได้เถียงสิทธิกันนั้นต่างยอมยกให้แก่บุตร แต่ให้บุตรเข้าครอบครองได้เมื่อบิดามารดาตายไปแล้ว ดังนั้นบุตรเป็นบุคคลภายนอกซึ่งมีสิทธิรับประโยชน์จากสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก (คำพิพากษาฎีกาที่ 1254/2493)

สัญญาเพื่อประโยชน์บุคคลภายนอก เช่น สัญญาประกันชีวิตซึ่งระบุให้บุคคลภายนอกเป็นผู้รับประโยชน์ (มาตรา 862, 891), สัญญาประกันวินาศภัย, การก่อตั้งบริษัทจำกัด หรือ

(1) จิตติ ตังศภักดิ์ และ แบล ซีรูกูล. เรื่องเดียวกัน. หน้า 330.

อาจเป็นสัญญาไม่มีชื่อก็ได้ เช่น สัญญาให้ปลูกสร้างตึกแถวในที่ดินของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยให้คู่สัญญาฝ่ายที่ปลูกมีสิทธิเรียกเงินช่วยค่าก่อสร้างจากบุคคลภายนอกผู้มาขอเช่าตึกแถว นั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 175/2521) ดังนี้ เมื่อมีบุคคลใดมาขอเช่าตึกแถวนั้นโดยยอมเสียเงินช่วยค่าก่อสร้าง บุคคลนั้นย่อมเป็นบุคคลภายนอกซึ่งมีสิทธิรับประโยชน์จากสัญญานั้นย่อม อยู่ภายในบังคับของมาตรา 374-376

ผลแห่งสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก มี 3 กรณี คือ.-

1. บุคคลภายนอกผู้ถือเอาประโยชน์จากสัญญามีสิทธิเรียกชำระหนี้จากลูกหนี้โดยตรง และสิทธิของบุคคลภายนอกเกิดขึ้นตั้งแต่เวลาที่แสดงเจตนาถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น

มาตรา 374 “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งทำสัญญาตกลงว่าจะชำระหนี้แก่บุคคลภายนอกไซ้ร้ ท่านว่าบุคคลภายนอกมีสิทธิจะเรียกชำระหนี้จากลูกหนี้โดยตรงได้”

ในกรณีดังกล่าวมาในวรรคต้นนั้น สิทธิของบุคคลภายนอกย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่เวลาที่แสดง เจตนาแก่ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น”

มาตรา 374 หลัก คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งทำสัญญาจะชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก บุคคลภายนอกมีสิทธิเรียกชำระหนี้จากลูกหนี้ได้โดยตรง

แต่บุคคลภายนอกต้องแสดงเจตนาแก่ลูกหนี้ก่อนว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น ตามวรรค 2

เช่น (1) ก. และ ข. ทำหนังสือสัญญาประนีประนอมยอมความ ระบุข้อพิพาทในเรื่อง ที่ดินโดยยกที่ดินให้ ค. และ ง. ซึ่งเป็นบุตร โดยมีเงื่อนไขว่า ค. และ ง. จะเข้าครอบครองที่ดิน ได้เมื่อ ก. และ ข. ตายแล้ว ถือว่า ก. และ ข. ทำสัญญาเพื่อประโยชน์ของ ค. และ ง. (บุคคล ภายนอก) ซึ่ง ค. และ ง. ย่อมแสดงเจตนารับเอาประโยชน์จากสัญญานี้ได้ ต่อมา ก. ตาย ข. จะขายที่ดินรายนี้ ค. คัดค้าน ดังนี้ ถือว่าการคัดค้านของ ค. เป็นการแสดงเจตนารับเอาประโยชน์ จากสัญญานั้นแล้ว สิทธิของ ค. จึงเกิดขึ้น ศาลบังคับห้ามมิให้ ข.ขายที่ดินรายนี้ตามที่ ค.ฟ้อง ได้ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 1254/2493)

(2) ก.เป็นเจ้าของที่ดิน ทำสัญญาให้ ข.ปลูกตึกแถวในที่ดินของ ก. โดย ข.เป็นผู้ออก ค่าใช้จ่ายทั้งหมด แต่ตึกแถวตกเป็นสิทธิของ ก. และ ก.สัญญายอมให้ ข.เรียกเงินค่าช่วยก่อสร้าง จากผู้มาขอเช่าตึกได้ โดย ก.รับจะทำสัญญาเช่ากำหนด 10 ปี ถือว่าเป็นสัญญาเพื่อประโยชน์ ของบุคคลภายนอกซึ่งได้แก่ผู้มาขอเช่าตึกในภายหลัง ต่อมา ค.ได้มาเช่าตึกรายนี้และได้ออก เงินช่วยค่าก่อสร้างให้แก่ ข.ไปแล้ว ก.ไม่ยอมไปจดทะเบียนสัญญาเช่าให้ ดังนี้ ถือว่า ค.บุคคล

ภายนอกได้แสดงเจตนาที่จะถือเอาประโยชน์จากสัญญาดังกล่าว และมีสิทธิฟ้องศาลให้บังคับชำระหนี้ด้วยการจดทะเบียนสัญญาเช่าให้แก่ ค. ได้ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 175/2512)

(3) จำเลยทำสัญญากับบุคคลคนหนึ่ง ย่อมแบ่งที่นาพิพาทให้โจทก์ซึ่งเป็นบุคคลภายนอก ต่อมาโจทก์จะเข้าทำนาในส่วนที่ได้รับแบ่ง ถือได้ว่าโจทก์ได้แสดงเจตนาแก่จำเลยว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญาแล้ว สิทธิของโจทก์จึงเกิดขึ้นนับแต่นั้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 1951/2514)

(4) สิทธิของบุคคลภายนอกย่อมเกิดขึ้นตั้งแต่วันที่แสดงเจตนาแก่ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น ถ้ายังไม่แสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ สิทธิยังไม่เกิด เมื่อบุคคลภายนอกนั้นถึงแก่ความตายก่อนที่จะแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ ย่อมไม่มีสิทธิอย่างใดที่จะเป็นมรดกตกทอดไปยังทายาท และทายาทก็จะแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์มิได้ เพราะสิทธิที่จะแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ เป็นสิทธิอันเป็นการเฉพาะตัวของผู้ตายโดยแท้ตามมาตรา 1600 (คำพิพากษาฎีกาที่ 2401/2515)

(5) ก่อนที่บุคคลภายนอกจะแสดงถือเอาประโยชน์จากสัญญา ถ้าลูกหนี้ตามสัญญา กระทำนิติกรรมใด ๆ อันเป็นการจ้อฉลเจ้าหนี้ คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิฟ้องขอให้เพิกถอนการจ้อฉลนั้นได้ตามมาตรา 237 แต่ไม่มีสิทธิฟ้องบังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก เพราะบุคคลภายนอกนั้นยังมิได้แสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ สิทธิของบุคคลภายนอกยังไม่เกิด จะฝืนใจให้เขาชำระหนี้โดยที่เขาไม่สมัครใจหาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1254/2521)

(6) เมื่อบุคคลภายนอกแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์จากสัญญาแล้ว บุคคลภายนอกนั้นย่อมเป็นเจ้าหนี้ มีสิทธิฟ้องบังคับลูกหนี้ให้ชำระหนี้แก่ตนได้โดยตรงตามมาตรา 374 แต่คู่สัญญาฝ่ายที่เป็นเจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิฟ้องบังคับคู่สัญญาฝ่ายที่เป็นลูกหนี้ตามสัญญาได้ด้วย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1432/2522)

ข้อสังเกต

(1) ความในมาตรา 374 เรียกว่าการชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก การชำระหนี้ได้แก่การกระทำ งดเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง หรือส่งมอบทรัพย์สิน หรือการใดที่จะทำให้บุคคลภายนอกได้มาซึ่งสิทธิหรือหลุดพ้นจากหน้าที่อันใดอันหนึ่ง ย่อมจะเป็นประโยชน์ทั้งสิ้น (คำพิพากษาฎีกาที่ 1025/2506) แต่มิได้หมายความว่าบุคคลภายนอกต้องเป็นเจ้าหนี้อยู่ก่อนแล้ว จึงจะมีสิทธิได้รับชำระหนี้ตามมาตรา 374

(2) ประโยชน์ที่บุคคลภายนอกจะได้รับตามสัญญานั้น คู่สัญญาอาจกำหนดให้บุคคลภายนอกนั้น ต้องชำระหนี้ตอบแทนด้วยก็ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2733/2517)

2. คู่สัญญาจะเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้นในภายหลังไม่ได้

มาตรา 375 “เมื่อสิทธิของบุคคลภายนอกได้เกิดขึ้นตามบทบัญญัติแห่งมาตราก่อนแล้ว คู่สัญญาหาอาจเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธินั้นในภายหลังได้ไม่”

มาตรา 375 หลัก เมื่อสิทธิของบุคคลภายนอกเกิดขึ้น คู่สัญญาจะเปลี่ยนแปลง หรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอกในภายหลังไม่ได้

เช่น ก.โอนขายตึกแถว 1 ห้อง ให้ ข.โดยมีสัญญาว่า ข.จะต้องให้ ก.ได้เช่าอยู่เป็นเวลา 15 ปี ถือว่าสัญญาระหว่าง ก. และ ข.เป็นสัญญาเพื่อประโยชน์แก่ ก.บุคคลภายนอก เมื่อ ก.ถือตามสัญญาเช่าเดิมและได้ชำระค่าเช่าให้ทุกเดือน จึงเป็นการแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์จากสัญญาตามมาตรา 374 ก. และ ข.คู่สัญญาจะเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิในการเช่าของ ก.ในภายหลังไม่ได้ ต้องห้ามตามมาตรา 374 (ตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1002/2509)

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลง หรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอก อาจทำได้ เช่น

(1) ในเรื่องประกันชีวิต ผู้เอาประกันภัยย่อมมีสิทธิที่จะโอนประโยชน์แห่งสัญญานั้นให้แก่บุคคลอื่นคนหนึ่งได้ (มาตรา 891)

(2) คู่สัญญาสงวนสิทธิที่จะเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอก โดยกำหนดเป็นเงื่อนไขไว้ในสัญญา เช่น สมาชิกของสมาคมคนพิการ มีข้อตกลงกับสมาคมไว้ว่า ก่อนที่สมาชิกถึงแก่ความตาย สมาชิกมีสิทธิเปลี่ยนแปลงผู้รับประโยชน์ได้ ไม่ว่าผู้รับประโยชน์จะได้แสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ไว้แล้วหรือไม่ก็ตาม

(3) ถ้าคู่สัญญาเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอกก่อนที่บุคคลภายนอกจะเข้าเอาประโยชน์ หรือก่อนที่สิทธิของบุคคลภายนอกจะเกิด ย่อมทำได้ หรือแม้บุคคลภายนอกจะแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้นแล้ว คู่สัญญาก็ยังอาจเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิของบุคคลภายนอกได้โดยบุคคลภายนอกนั้นตกลงยินยอมด้วย

3. ลูกหนี้ยกข้อต่อสู้อันเกิดแต่มูลสัญญาขึ้นเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้จะได้รับประโยชน์จากสัญญานั้นได้

มาตรา 376 “ข้อต่อสู้อันเกิดแต่มูลสัญญาดังกล่าวมาในมาตรา 374 นั้น ลูกหนี้ถ่วงจะยกขึ้นต่อสู้บุคคลภายนอกผู้จะได้รับประโยชน์จากสัญญานั้นได้”

มาตรา 376 หลัก ลูกหนี้มีสิทธิยกข้อต่อสู้อันเกิดแต่มูลสัญญาในมาตรา 374 ขึ้นต่อสู้บุคคลภายนอกที่เรียกชำระหนี้ได้

“ข้อต่อสู้อันเกิดแต่มูลสัญญา” ได้แก่ข้อต่อสู้เรื่องสัญญาบกพร่องไม่สมบูรณ์ เช่น ลูกหนี้ผู้ทำสัญญาห่อนความสามารถ (มาตรา 19-36, 166) วัตถุที่ประสงค์ของสัญญาต้องห้ามฯ (มาตรา 113, 114) ลูกหนี้ผู้ทำสัญญาบกพร่องในการแสดงเจตนา (มาตรา 117-129) ฯลฯ ลูกหนี้ย่อมยกเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกได้ เหมือนต่อสู้กับคู่สัญญาเดิม

เช่น ก.ใช้ปืนขู่ ข.ให้ทำสัญญากัน โดยมีข้อความระบุให้ ข.ชำระหนี้ให้แก่ ก. ข.ทำสัญญาเพราะกลัวตาย เช่นนี้ สัญญานี้ตกเป็นโมฆะ (มาตรา 121, 122) ต่อมา แม้ ก.จะไม่รู้ถึงการข่มขู่ ก.ได้แสดงเจตนาแก่ ข.ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญาโดยขอรับชำระหนี้จาก ข. ดังนี้ ข.ย่อมบอกล้างสัญญาได้ และยกข้อสัญญาเป็นโมฆะ เมื่อบอกล้างแล้วเป็นโมฆะ ขึ้นต่อสู้ ก.บุคคลภายนอกได้

ข้อสังเกต ถ้าเป็นข้อต่อสู้หลังจากสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอกเกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่มีสิทธิยกเป็นข้อต่อสู้บุคคลภายนอกผู้รับประโยชน์นั้นได้ เพราะไม่ใช่ข้อต่อสู้อันเกิดจากมูลสัญญา

ลักษณะของสัญญาและผลแห่งสัญญา เท่าที่ศึกษามาในบรรพ 2 ลักษณะ 2 เป็นสัญญาโดยทั่วไป ยังมีสัญญาในลักษณะอื่นทั้งที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ และมีได้บัญญัติไว้ ควรทำความเข้าใจพอสังเขป คือ

1. สัญญามีค่าตอบแทนและสัญญาไม่มีค่าตอบแทน
2. เอกเทศสัญญาและสัญญาไม่มีชื่อ

สัญญามีค่าตอบแทน คือสัญญาที่มีข้อตกลงให้คู่สัญญาต่างฝ่ายให้ผลประโยชน์ (ทรัพย์สินหรือแรงงาน) เป็นค่าตอบแทนแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เช่น สัญญาซื้อขาย-แลกเปลี่ยน-เช่าทรัพย์สิน, จ้างแรงงาน ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปสัญญาอะไรก็ตาม ถ้าหากคู่สัญญาทั้งสองฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ในทางทรัพย์สินเป็นการแลกเปลี่ยนตอบแทนกัน เราเรียกสัญญานั้นว่าเป็นสัญญาซึ่งมีค่าตอบแทน⁽¹⁾

สัญญาไม่มีค่าตอบแทน คือสัญญาที่มีข้อตกลงให้คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งให้ประโยชน์แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง โดยไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทนเลย เช่น สัญญาให้ยืมใช้คงรูป, ผากทรัพย์สิน โดยไม่มีบ่าหนี้ค่าฝาก ฯลฯ

(1) อักษราทร จุฬารัตน. เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

กล่าวโดยสรุป สัญญาใดเมื่อทำลงไปแล้ว ปรากฏว่าคู่สัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ฝ่ายเดียวได้รับประโยชน์ในทางทรัพย์สินจากการทำสัญญานั้นแต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้อะไรในทางทรัพย์สินเป็นการตอบแทนเลย เราเรียกสัญญานั้นว่า สัญญาไม่มีค่าตอบแทน⁽¹⁾

ผลแตกต่างระหว่างสัญญามีค่าตอบแทนและสัญญาไม่มีค่าตอบแทน เฉพาะในหลักทั่วไปซึ่งอาจมีข้อยกเว้นบ้างในบางกรณี

	สัญญามีค่าตอบแทน	สัญญาไม่มีค่าตอบแทน
1. คุณสมบัติของบุคคลผู้เป็นคู่สัญญา	-ไม่ถือเป็นสาระสำคัญ	-โดยทั่วไปถือเป็นสาระสำคัญ
2. การระวางรักษาทรัพย์	-ต้องระวางเช่นวิญญูชนพึงปฏิบัติ	-พึงระวางเหมือนเช่นที่ดินเคยปฏิบัติ
3. ปัญหาเรื่องทรัพย์สินชำรุด	-มีปัญหา เช่นผู้ขายต้องรับผิดชอบตามมาตรา 472, 475, 479 ฯลฯ	-ผู้รับรับทรัพย์สินไปตามสภาพที่เป็นอยู่ จะเรียกค่าเสียหายไม่ได้
4. ค่าฤชาธรรมเนียมในการทำสัญญา	-คู่สัญญาออกใช้เท่ากัน	-เฉพาะฝ่ายที่รับประโยชน์เป็นผู้ออก
5. สิทธิของผู้รับโอนทรัพย์สิน	-ผู้รับโอนที่เสียค่าตอบแทน มีสิทธิดีกว่า	-ผู้รับโอนที่ไม่เสียค่าตอบแทน ไม่มีสิทธิดีกว่า

ฯลฯ

เอกเทศสัญญา คือ สัญญาเฉพาะอย่าง ซึ่ง ป.พ.พ. บรรพ 3 ได้กำหนดชื่อไว้มี 23 ลักษณะ ซึ่งสิทธิและหน้าที่ระหว่างสัญญาต้องบังคับตามหลักทั่วไปของสัญญาในบรรพ 2 และบรรพ 3 ว่าด้วยสัญญาลักษณะอื่น ๆ

สัญญาไม่มีชื่อ คือ สัญญาที่กฎหมายมิได้กำหนดชื่อและลักษณะของสัญญาเอาไว้โดยเฉพาะ เช่น สัญญาเล่นแชร์, สัญญาเช่าที่มีค่าตอบแทนยิ่งกว่าสัญญาเช่าธรรมดา ฯลฯ ซึ่งสิทธิ

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

และหน้าที่ระหว่างคู่สัญญา ต้องบังคับตามหลักทั่วไปของสัญญาในบรรพ 2 เท่านั้น

คำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก⁽¹⁾

(1) สามีนภริยาทำพินัยกรรมคนละฉบับลงวันเดียวกัน ต่างยกทรัพย์สินให้แก่กันเมื่อตาย และมีข้อความอย่างเดียวกันว่า ถ้าอีกฝ่ายตายให้ทรัพย์สินให้แก่ ก.ภริยาตายก่อน ทรัพย์สินตามพินัยกรรมของภริยาย่อมตกให้แก่สามี สามีนทำพินัยกรรมใหม่ยกทรัพย์สินให้ผู้อื่นได้ จะมีข้อผูกพันให้สามีต้องทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้ ก.ไม่ได้ เพราะขัดมาตรา 1707 ข้อตกลงนี้ไม่ใช่การชำระหนี้แก่บุคคลภายนอกตามมาตรา 374 แต่เป็นเรื่องยกทรัพย์สินให้ตามพินัยกรรม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1764/2498 ประชุมใหญ่)

(2) จำเลยทำสัญญาประนีประนอมเพื่อระงับข้อพิพาทกับทายาทคนหนึ่งในเรื่องการแบ่งมรดก ในสัญญามีข้อความต่อไปว่าจำเลยยอมแบ่งที่ดินและห้องแถวให้โจทก์ซึ่งเป็นทายาทเหมือนกัน ดังนี้ ถือว่าเป็นสัญญาจะชำระหนี้แก่โจทก์ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกตามมาตรา 374 โจทก์ยอมถือและรับเอาประโยชน์ตามสัญญานั้นได้ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1711-1713/2499)

(3) โจทก์กู้เงินธนาคาร ต่อมา ข.กับจำเลยทำสัญญากันว่า ข.ยอมยกที่ดินให้จำเลย และจำเลยยอมรับภาระชำระหนี้ที่โจทก์เป็นลูกหนี้ธนาคารอยู่ ดังนี้ โจทก์ยอมเป็นบุคคลภายนอกตามมาตรา 374 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1025/2506) เป็นเรื่องให้ประโยชน์ด้วยการชำระหนี้แทน

(4) เมื่อผู้ให้เช่าโอนขายตึกพิพาทให้โจทก์ และบอกให้ทราบว่ามีผู้เช่าได้ออกเงินช่วยค่าก่อสร้าง โจทก์จะต้องให้ผู้เช่าได้จนครบกำหนด 15 ปี อย่าขับไล่ มิฉะนั้นจะไม่ยอมขายและโจทก์ก็ตกลงด้วย เช่นนี้เท่ากับโจทก์ได้ทำสัญญาตกลงจะชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก เมื่อจำเลยคงถือตามสัญญาตามมาตรา 374 คู่สัญญาไม่มีสิทธิเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธินั้นในภายหลังตามมาตรา 375 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1002/2509 ประชุมใหญ่)

(5) จำเลยที่-1 ตกลงให้จำเลยที่ 2 ปลุกตึกแถวในที่ดินของจำเลยที่ 1 แล้วให้ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของจำเลยที่ 1 โดยจำเลยที่ 1 ยอมให้จำเลยที่ 2 มีสิทธิเรียกเงินช่วยค่าก่อสร้างจากผู้มาขอเช่าตึกได้ และจำเลยที่ 1 จะทำสัญญาเช่าให้มีกำหนด 10 ปี เป็นสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอกตามมาตรา 374 (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 175/2512) แม้บุคคลภายนอกนั้นจะยังไม่อาจทราบตัวแน่นอนขณะทำสัญญา คู่สัญญาก็อาจกำหนดลักษณะหรือวิธีการเพื่อทราบตัวแน่นอนไว้ได้

(1) สักดิ์ สนองชาติ, เรื่องคดียาก, หน้า 402-406.

(6) บุตร 3 คนซึ่งเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ร่วมกันในที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง ทำสัญญาประนีประนอมยอมความกันในศาล ตกลงจัดผลประโยชน์ในทรัพย์สินนั้นโดยการให้เช่าและให้บุตรคนหนึ่งเป็นผู้เก็บค่าเช่าส่งให้บิดามารดาคนละครึ่งจนตลอดชีวิตของบิดามารดาโดยหักค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับภาษีออกเสียก่อน สัญญานี้เป็นสัญญาจะชำระหนี้แก่บุคคลภายนอกตามมาตรา 374 เมื่อบิดาแสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ตามสัญญานั้นแล้ว แต่ต่อมาบุตรทั้งสามนั้นตกลงกันเลิกสัญญาและโอนขายทรัพย์สินนั้นให้บุคคลภายนอกไป บุตรซึ่งเป็นผู้เก็บค่าเช่าก็ต้องรับผิดชอบเงินให้บิดาไปจนตลอดชีวิตหาอาจเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธินั้นในภายหลังได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 718/2512)

(7) ในกรรมธรรม์ประกันภัยซึ่งผู้เอาประกันภัยทำไว้กับจำเลยผู้รับประกันภัยระบุให้โจทก์เป็นผู้รับประกันภัยเมื่อทรัพย์สินที่เอาประกันภัยถูกเพลิงไหม้เสียหายหมดสิ้นและโจทก์ซึ่งเป็นบุคคลภายนอกได้แสดงเจตนาให้จำเลยทราบแล้วว่าถือเอาประโยชน์ตามสัญญานั้น สิทธิของโจทก์ย่อมเกิดมีขึ้นตั้งแต่วันที่แสดงเจตนาตามมาตรา 374 ผู้เอาประกันภัยและจำเลยหาอาจเปลี่ยนแปลงหรือระงับสิทธิในภายหลังได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 35/2513)

(8) ผู้ตายเป็นสมาชิกองค์การสงเคราะห์ข้าราชการกรมไปรษณีย์โทรเลขระบุชื่อ ส. บิดาเป็นผู้รับประกันภัย-ในเงินสงเคราะห์การเคราะห์ไว้ตามข้อบังคับ ย่อมมีผลว่ากรมไปรษณีย์โทรเลขโดยองค์การดังกล่าวได้ทำสัญญาว่าจะชำระหนี้แก่ ส.บุคคลภายนอก สิทธิของ ส.จะเกิดมีขึ้นตั้งแต่วันที่แสดงเจตนาแก่ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้น เมื่อ ส.ตายก่อนโดยมิได้แสดงเจตนาถือเอาประโยชน์ สิทธิของ ส.ในเงินนั้นจึงยังไม่เกิดและไม่อาจตกทอดเป็นมรดกไปยังทายาทของ ส. เงินสงเคราะห์การเคราะห์นี้เป็นเงินที่ผู้รับประกันภัยจะได้รับหลังจากสมาชิกตาย มิใช่ทรัพย์สินที่สมาชิกผู้ตายมีก่อนตาย จึงไม่เป็นมรดกของสมาชิกผู้ตาย ตามข้อบังคับให้จ่ายเงินนี้แก่ผู้รับประกันภัยซึ่งสมาชิกผู้ตายระบุไว้ แต่เมื่อผู้รับประกันภัยก่อน ย่อมไม่มีผู้รับประกันภัย แม้เงินนี้จะมิใช่มรดก แต่ก่อนอุทธรณ์ใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 6 ซึ่งเป็นกฎหมายใกล้เคียง จึงให้จ่ายแก่ทายาทโดยธรรมเสมือนหนึ่งมรดก (คำพิพากษาฎีกาที่ 2041/2515 ประชุมใหญ่)

(9) ผู้เช่าซื้อระบุในสัญญาเช่าซื้อโดยผู้ให้เช่าซื้อยินยอมว่า หากผู้เช่าซื้อตายในระหว่างสัญญาเช่าซื้อยังไม่สิ้นสุด ให้ ว.บุตรของผู้เช่าซื้อเป็นผู้รับสิทธิแทน เป็นข้อสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอกตามมาตรา 374 เมื่อผู้เช่าซื้อตายลง และ ว.แสดงเจตนาเข้าถือเอาประโยชน์

สิทธิในการเช่าซื้อย่อมตกเป็นของ ว.ไม่ตกเป็นมรดกของผู้เช่าซื้อ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1366/2516)

(10) จำเลยกับผู้อื่นอีก 3 คน เป็นผู้รับพินัยกรรม ได้ทำบันทึกข้อตกลงกันว่าเห็นใจและสงสารโจทก์ จึงยินยอมให้โจทก์ (ภริยาเจ้ามรดก) มีสิทธิร่วมด้วยในทรัพย์สินที่ระบุไว้ในพินัยกรรมซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างจำเลยกับผู้รับมรดก โดยโจทก์มิได้ร่วมตกลงด้วย และบันทึกข้อหนึ่งว่าบรรดาผู้รับพินัยกรรมและทายาทตกลงยินยอมสละมรดกเสียทั้งสิ้น โดยไม่ยอมรับเอาทรัพย์สินมรดกใด ๆ อีก ก็ไม่เกี่ยวกับโจทก์ และเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสละมรดกเท่านั้น เมื่อขณะนั้นยังไม่มีข้อพิพาทอันใดเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกหรือสินสมรสระหว่างโจทก์จำเลยหรือกองมรดก แม้บันทึกนี้ลงชื่อจำเลยในฐานะผู้จัดการมรดกและผู้รับพินัยกรรมอีก 3 คน และโจทก์ลงชื่อไว้ด้วย ก็มีใช้สัญญาประนีประนอมยอมความเพื่อระงับข้อพิพาทอันเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกหรือสินสมรส แต่เป็นสัญญาที่จำเลยกับผู้รับมรดกอีก 3 คน ตกลงยกทรัพย์สินตามพินัยกรรมให้โจทก์มีกรรมสิทธิ์ร่วมด้วยโดยเสนหา และโจทก์ลงชื่อในฐานะผู้รับให้เท่านั้น จึงไม่ตัดสิทธิโจทก์ที่จะฟ้องขอแบ่งสินสมรสระหว่างโจทก์กับเจ้ามรดกจากจำเลยซึ่งเป็นผู้จัดการมรดก (คำพิพากษาฎีกาที่ 2296/2520)

(11) ผู้เช่าซื้อเอาประกันภัยรถยนต์ที่เช่าซื้อโดยระบุให้ผู้ให้เช่าซื้อเป็นผู้รับประโยชน์รถยนต์เกิดอุบัติเหตุ ผู้ให้เช่าซื้อแจ้งให้ผู้รับประกันภัยใช้ค่าเสียหายตามกรมธรรม์ประกันภัยเป็นการถือเอาประโยชน์ตามสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอก ผู้ให้เช่าซื้อฟ้องคดีเองได้ ไม่ใช่ฟ้องแทนผู้เช่าซื้อ (คำพิพากษาฎีกาที่ 32/2521)

(12) โจทก์จำเลยที่ 1 หย่ากัน ทำสัญญายกที่ดินให้แก่บุตร เป็นสัญญาประนีประนอมยอมความ จำเลยที่ 1 เอาที่ดินไปโอนขายให้แก่จำเลยที่ 2 ทำให้โจทก์เสียเปรียบ โจทก์ฟ้องขอให้เพิกถอนได้ตามมาตรา 237 (คำพิพากษาฎีกาที่ 1254/2521) แม้เป็นสัญญาประนีประนอมยอมความก็เป็นสัญญาเพื่อประโยชน์ของบุคคลภายนอกได้ สิทธิของบุคคลภายนอกย่อมเกิดมีขึ้นตั้งแต่เวลาที่แสดงเจตนาแก่ลูกหนี้ว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้นตามมาตรา 374 วรรคสอง แต่คดีนี้ข้อเท็จจริงยังไม่ปรากฏว่าบุตรซึ่งเป็นบุคคลภายนอกได้แสดงเจตนาเข้าถือเอาประโยชน์จากสัญญานั้นแล้ว โจทก์ในฐานะคู่สัญญาซึ่งจำเลยที่ 1 มีหน้าที่จะต้องชำระด้วยการโอนที่ดินให้แก่บุตร จึงมีสิทธิฟ้องเพิกถอนการฉ้อฉลเจ้าหนี้ตามมาตรา 237 ได้

(13) ผู้เช่าซื้อรถยนต์จากบริษัท ข. แล้วเอาประกันภัยไว้กับโจทก์ ระบุให้บริษัท ข. เป็นผู้รับประโยชน์ ก่อนบริษัท ข. แสดงเจตนาเข้าถือเอาประโยชน์ รถที่เช่าซื้อสูญหายไป โจทก์

ได้ชดใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้เช่าซื้อโดยตรง ถือว่าเป็นกรณีที่คู่สัญญาประกันภัยได้เปลี่ยนแปลงข้อตกลงระหว่างกันแล้ว โจทก์จึงเป็นผู้รับช่วงสิทธิ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 475/2522)

(14) สามีกฎหมายไม่จดทะเบียนสมรส หย่าและตกลงกันให้แบ่งที่ดินยกให้เป็นของบุตร 3 คนกับภริยาคนละส่วนเท่า ๆ กัน เมื่อภริยาไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง สามีฟ้องขอบังคับให้แบ่งตามข้อตกลงได้ โดยฟ้องในนามตนเองซึ่งไม่เป็นการที่บุตรฟ้องบิดามารดาจึงไม่ต้องห้าม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1432/2522) บุตรเป็นบุคคลภายนอกซึ่งมีสิทธิรับประโยชน์จากสัญญา เมื่อแสดงเจตนาว่าจะถือเอาประโยชน์จากสัญญาแล้ว ย่อมเกิดสิทธินับแต่นั้น บุคคลภายนอกผู้รับประโยชน์น่าจะต้องฟ้องบังคับตามสิทธิของตนด้วยตนเองโดยตรง ที่ศาลฎีกายอมให้โจทก์ซึ่งเป็นคู่สัญญาเดิมฟ้องคดีนี้ได้ คงจะถือว่าเป็นการฟ้องบังคับให้จำเลยชำระหนี้แก่โจทก์ด้วยการกระทำตามที่กำหนดไว้ในสัญญา คือการชำระหนี้แก่บุคคลภายนอก

มัดจำและกำหนดเบี้ยปรับ (EARNEST AND STIPULATED PENALTY)

(มาตรา 377-385)

โดยหลักทั่วไป เมื่อลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ หรือไม่สามารถชำระหนี้ได้ด้วยเหตุอันลูกหนี้ต้องรับผิดชอบ เจ้าหนี้ย่อมมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหาย 2 กรณีคือ อาจเรียกดอกเบี้ย (มาตรา 224) และอาจเรียกค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหาย (มาตรา 222) นอกจากนี้กฎหมายยังเปิดโอกาสให้คู่สัญญากำหนดให้มีการวางมัดจำเพื่อเป็นการปฏิบัติตามสัญญา หรืออาจกำหนดเบี้ยปรับเพื่อเป็นค่าสินไหมทดแทนความเสียหายไว้ล่วงหน้าอีกก็ได้

หัวข้อที่ 8 มัดจำ (EARNEST) (มาตรา 377-378)

มัดจำ คือทรัพย์สิน (เงินตราหรือสิ่งมีค่าอื่นซึ่งมีค่าในตัวเอง) ที่คู่สัญญาฝ่ายหนึ่งได้ส่งมอบให้แก่คู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว และเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้น (มาตรา 377)

ข้อสังเกต

(1) ในการทำสัญญาโดยทั่วไป กฎหมายมิได้บังคับว่าต้องมีการวางมัดจำ ย่อมแล้วแต่คู่สัญญาจะตกลงกัน แต่เอกเทศสัญญาลักษณะซื้อขาย ได้บัญญัติถึงการวางประจำหรือมัดจำไว้ในมาตรา 456 แต่ก็มีไซ้บทบังคับเด็ดขาดให้จำต้องมีการวางมัดจำ

(2) มัดจำนั้นเป็นสัญญาอุปกรณ ถ้าสัญญาประธานไม่สมบูรณ์เพราะเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดเช่นเป็นโมฆกรรมหรือโมฆียกรรมซึ่งถูกบอกล้าง ข้อกำหนดเกี่ยวกับมัดจำอันเป็นสัญญาอุปกรณก็พลอยไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย แต่มัดจำอาจมิใช่สัญญาอุปกรณเสมอไป ถ้าสัญญาประธานยังไม่มีต่อกัน เช่น วางมัดจำเพื่อจะทำสัญญา แต่เจรจาตกลงกันไม่ได้หมดทุกข้อจึงไม่ได้ทำสัญญา เมื่อไม่มีฝ่ายใดผิดสัญญา ย่อมริบมัดจำไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1541/2509)⁽¹⁾

มาตรา 377 “เมื่อเข้าทำสัญญา ถ้าใ้สิ่งใดไว้เป็นมัดจำ ท่านให้ถือว่า การที่ให้มัดจำนั้นย่อมเป็นพยานหลักฐานว่าสัญญานั้นได้ทำกันขึ้นแล้ว อนึ่ง มัดจำนี้ย่อมเป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญานั้นด้วย”

มาตรา 377 หลัก เมื่อทำสัญญา ถ้าใ้สิ่งใด (เงินตราหรือสิ่งของ) เป็นมัดจำต้องมอบไว้ ให้ถือว่าเป็นพยานหลักฐานว่าได้ทำสัญญาและเพื่อเป็นประกันการปฏิบัติตามสัญญา

ลักษณะของมัดจำ⁽²⁾

(1) เป็นสิ่งที่คู่สัญญาส่งมอบให้ไว้แก่กันเมื่อเข้าทำสัญญา ซึ่งอาจเป็นสัญญาเพื่อจะทำสัญญาก็ได้ หากไม่มีการส่งมอบให้ไว้แก่กันย่อมไม่ใช่มัดจำ เช่น หนังสือค้ำประกันของธนาคาร ซึ่งมอบให้ไว้แทนการวางเงิน แม้ธนาคารจะส่งเงินมาให้เมื่อมีการผิดสัญญา ก็ริบไม่ได้ เพราะมิได้มีการส่งมอบเงินให้ไว้แก่กันไว้เมื่อเข้าทำสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1092/2509, 1722/2513, 2186/2517, 402/2518)

(2) สิ่งที่คู่สัญญาส่งมอบให้ไว้แก่กันนั้น ต้องเป็นเงินหรือสิ่งมีค่าอื่นซึ่งมีค่าในตัวเอง เช่น แก้ว, แหวน, เงิน, ทอง, ช้าง, ม้า, วัว, ควาย ฯลฯ เช็ค หรือตัวเงินอื่น ๆ เพราะสามารถเรียกเก็บเงินหรือโอนเปลี่ยนมือได้ แต่เมื่อจะริบมัดจำ ก็ต้องฟ้องเรียกเงินตามเช็คหรือตามตัวเงินนั้นภายในกำหนดอายุความ (คำพิพากษาฎีกาที่ 46/2515) คูมาตรา 1001-1003 ส่วนทรัพย์สินอื่นที่ไม่มีค่าในตัวเอง ย่อมจะส่งมอบให้ไว้เป็นมัดจำไม่ได้ เช่น โฉนดที่ดิน โฉนดตราจอง หนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส. 3) ใบแจ้งการครอบครองที่ดิน (ส.ค. 1) หนังสือค้ำประกันของธนาคาร(ดูคำพิพากษาฎีกาใน (1)) เพราะสิ่งเหล่านี้มีค่าเพียงในฐานะที่เป็นเอกสารสิทธิไม่อาจริบได้เมื่อมีการผิดสัญญา หรือแม้จะริบเอกสารไป ก็ไม่เกิดประโยชน์อย่างใด

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 409.

(2) เรื่องเดียวกัน, หน้า 409-412.

(3) จะต้องเป็นสังหาริมทรัพย์ ซึ่งสามารถส่งมอบให้ไว้แก่กันได้ สังหาริมทรัพย์ซึ่งส่งมอบไม่ได้ เช่น ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร ย่อมไม่ใช่เป็นมัดจำไม่ได้ สิ่งที่ส่งมอบนั้นจะเรียกว่ามัดจำหรือวางประจำก็ได้ หนึ่งของหมั้น (มาตรา 1473) ก็มีลักษณะเป็นมัดจำ แต่มีบทบังคับเป็นพิเศษ

(4) สิ่งที่มอบให้ไว้แก่กันเพื่อเป็นมัดจำนั้นไม่ใช่การชำระหนี้ล่วงหน้า เพราะผลทางกฎหมายแตกต่างกัน คือ เมื่อมีการปฏิบัติตามสัญญาเสร็จสิ้นแล้ว ต้องส่งมัดจำคืน หรือลูกหนี้ อาจเลือกให้จัดเอาเงินที่วางมัดจำไว้เป็นการชำระหนี้ ส่วนการชำระหนี้ล่วงหน้า ไม่มีเหตุที่จะส่งคืน นอกจากนี้ในกรณีลูกหนี้ผิดสัญญา ยังจะต้องถูกริบมัดจำ แต่เงินที่ชำระหนี้ไว้ล่วงหน้า ปรินไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1215/2509)

(5) สิ่งที่มอบให้ไว้แก่กันเพื่อเป็นมัดจำนั้น ไม่ใช่จำนำ เพราะผลทางกฎหมายแตกต่างกัน คือเมื่อมีการผิดสัญญาไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้รับมัดจำได้ แต่รับทรัพย์สินที่จำนำไม่ได้ ผู้รับจำนำมีสิทธิเพียงเอาทรัพย์สินซึ่งจำนำออกขายทอดตลาดนำเงินมาชำระหนี้ ถ้ามีเงินเหลือต้องส่งคืนให้แก่ผู้จำนำ (มาตรา 764,767)

(6) ข้อตกลงเกี่ยวกับมัดจำ เป็นนิติกรรมที่กฎหมายมิได้กำหนดแบบไว้โดยเฉพาะ จึงยอมแล้วแต่สัญญาประชาชน ถ้าสัญญาประชาชนเป็นนิติกรรมที่ไม่มีแบบ หรือกฎหมายมิได้บังคับให้ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ การวางมัดจำย่อมสมบูรณ์ด้วยการส่งมอบ

(7) มัดจำเป็นการประกันการปฏิบัติตามสัญญา ครอบไคที่ลูกหนี้ยังมีได้ปฏิบัติการชำระหนี้ให้เสร็จสิ้นตามสัญญา จะเรียกมัดจำคืนจากเจ้าหนี้ไม่ได้ และจะขอให้เจ้าหนี้จัดเอาเงินที่วางมัดจำไว้เป็นการชำระหนี้งวดหนึ่งงวดใดโดยยังมีได้ชำระหนี้ให้เสร็จสิ้นหาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1356/2499)

ผลแห่งการที่มัดจำ เป็นประกันการที่จะปฏิบัติตามสัญญา

มัดจำนั้น คู่สัญญาอาจตกลงกันไว้ล่วงหน้าขณะเมื่อได้เข้าทำสัญญา อาจตกลงให้มีผลเป็นอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าคู่สัญญามีได้ตกลงกันไว้ ผลก็ต้องเป็นไปตามมาตรา 378

มาตรา 378 “มัดจำนั้น ถ้ามิได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่นท่านให้เป็นไปดังจะกล่าวต่อไปนี้ คือ

(1) ให้ส่งคืน หรือจัดเอาเป็นการใช้เงินบางส่วนในเมื่อชำระหนี้

(2) ให้รับ ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยเพราะ

พฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนั้นต้องรับผิดชอบ หรือถ้ามีการเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายนั้น

(3) ให้ส่งคืน ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำละเอียดไม่ชำระหนี้ หรือการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัยเพราะพฤติการณ์อันใดอันหนึ่งซึ่งฝ่ายนี้ต้องรับผิดชอบ”

มาตรา 378 หลัก “มัดจำ” ถ้ามิได้ตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น (แต่ถ้าตกลงกันไว้ก็ต้องเป็นไปตามนั้น)

(1) เมื่อมีการชำระหนี้ตามสัญญา ให้ส่งคืน (ถ้ามัดจำเป็นสิ่งของ)หรือจัดเป็นการใช้เงินบางส่วน (ถ้ามัดจำเป็นเงินตรา)

(2) ให้รับ

- ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำละเอียดไม่ชำระหนี้ (ทั้งหมด หรือบางส่วน) (มาตรา 213)
- หรือ - ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย โดยฝ่ายที่วางมัดจำต้องรับผิดชอบ (มาตรา 218)
- หรือ - ถ้ามีการเลิกสัญญา เพราะความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ (มาตรา 378, 388, 389)

(3) ให้ส่งคืน

- ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำละเอียดไม่ชำระหนี้ (ทั้งหมด หรือบางส่วน)
- หรือ - ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย โดยฝ่ายที่รับมัดจำต้องรับผิดชอบ ฝ่ายที่วางมัดจำเป็นอันหลุดพ้นจากการชำระหนี้ ตามมาตรา 219

(1) เมื่อมีการชำระหนี้ ให้ส่งคืนมัดจำ หรือจัดเอามัดจำเป็นการใช้เงินบางส่วน

เช่น ก. จ้าง ข. ตัดชุดสากล 1 ชุด มีเงินมัดจำไม่พอ จึงเอานาฬิการาคาแพงของตนวางมัดจำไว้ ถ้า ก. มารับชุดสากลจาก ข. พร้อมกับจ่ายค่าชุดสากลแล้ว (ชำระหนี้แล้ว) ข. ต้องส่งคืนนาฬิกาให้ ก. แต่ถ้า ก. ใช้เงินวางมัดจำในการตัดชุดสากลครั้งนี้ เมื่อ ก. มารับชุดสากล ข. ก็จัดให้เงินมัดจำนั้นเป็นการใช้ราคาค่าชุดบางส่วน แล้วเรียกส่วนที่เหลือจาก ก. อีกจนครบ

(2) ให้รับมัดจำ ถ้าฝ่ายที่วางมัดจำละเอียดไม่ชำระหนี้

เช่น ก. ทำสัญญาซื้อไม้จาก ข. โดย ก. ได้วางมัดจำไว้ 30,000 บาท ตกลงให้ ข. ส่งไม้กันเป็นงวด ๆ ข. ได้ส่งไม้ให้ ก. ครบตามสัญญา แต่ ก. ไม่จ่ายเงินให้ ข. อีกเลย ทำให้ ก. เป็นหนี้ค่าไม้ ข. 45,000 บาท ข. ทวงถามแล้ว ก. ก็ไม่ชำระ ดังนี้ ถือว่า ก. (ฝ่ายที่วางมัดจำ) ละเอียดไม่ชำระหนี้ ข. จึงริบเงินมัดจำ จำนวน 30,000 บาทนั้นได้ ทั้งฟ้องบังคับให้ ก. ชำระเงินส่วนที่เหลืออีก 15,000 บาทได้ (ตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1356/2499)

- ให้รับมัดจำ ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพันวิสัย โดยฝ่ายที่วางมัดจำต้องรับผิดชอบ

เช่น ก.ทำสัญญาจะซื้อรถยนต์ต่อจาก ข. ราคา 80,000 บาท ก.ได้วางเงินมัดจำไว้ 10,000 บาท กำหนดชำระราคารถยนต์ที่เหลือ และส่งมอบรถยนต์กันในวันรุ่งขึ้น หลังจากทำสัญญากันแล้ว ภายในวันนั้น ก.ได้ทดลองขับรถยนต์คันนั้น ด้วยความประมาท จอดทิ้งไว้ ถูกคนร้ายลักรถยนต์คันนั้นไป ถือได้ว่าการชำระหนี้ของ ข. (ส่งมอบรถยนต์) ตกเป็นพ้นวิสัย เพราะความผิดของ ก. ดังนี้ ข.จึงรับเงินมัดจำ 10,000 บาทนั้นได้ (มาตรา 377) และ ข.ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเงินมัดจำที่รับไว้ ข.ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าเสียหายจาก ก.อีก 70,000 บาท(มาตรา 218)

• ให้รับมัดจำ ถ้ามีการเลิกสัญญาเพราะความผิดของฝ่ายที่วางมัดจำ

เช่น ก.ทำสัญญาเช่าบ้าน ข. มีกำหนด 3 ปี มีข้อตกลงว่า ก.วางเงินมัดจำแก่ ข. 9,000 บาท และ ข.ต้องคืนเงินมัดจำนี้แก่ ก. เมื่อครบกำหนดสัญญาเช่า แต่ ก.เช่าบ้าน ข.ได้เพียง 3 เดือน ก็บอกเลิกการเช่า และขอเงินมัดจำคืน ดังนี้ถือว่า ก.บอกเลิกสัญญาก่อนครบกำหนด เป็นความผิดของ ก.และผิดสัญญาเช่า ข.จึงรับเงินมัดจำนั้นได้ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 116/2512)

(3) ให้ส่งคืนมัดจำ ถ้าฝ่ายที่รับมัดจำละเลยไม่ชำระหนี้

เช่น ก.ทำสัญญาว่าจ้าง ข.สร้างบ้าน โดย ก.วางเงินมัดจำแก่ ข. 20,000 บาท แต่พอถึงกำหนด ข.ไม่ยอมสร้างบ้านให้ ก. เพราะมีคนอื่นให้ค่าจ้างสูงกว่า ดังนี้ ถือว่า ข.ผู้รับเงินมัดจำ ละเลยไม่ชำระหนี้ (สร้างบ้าน) ข.จึงต้องคืนเงินมัดจำ 20,000 บาท ให้แก่ ก. และถ้า ก.ต้องเสียหาย เช่นต้องไปเช่าบ้านอื่นอยู่ ก.ยังมีสิทธิเรียกค่าเสียหายจาก ข.ได้อีก (มาตรา 218)

– ให้ส่งคืนมัดจำ ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยโดยฝ่ายที่รับมัดจำต้องรับผิดชอบ

เช่นตัวอย่าง (3) ข.ไม่สามารถปลุกบ้านให้ ก.ได้ เพราะตกต้นตาลได้รับบาดเจ็บ ดังนี้ ถือว่า ข.ผู้รับมัดจำอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถชำระหนี้ (ปลุกบ้าน) ให้ ก.ได้ เพราะการชำระหนี้ของ ข.ตกเป็นพ้นวิสัย ข. จึงต้องคืนเงินมัดจำ 20,000 บาทนั้นให้แก่ ก.

ข้อสังเกต

(1) ถ้าการชำระหนี้ตกเป็นพ้นวิสัยด้วยเหตุอันโทษฝ่ายใดไม่ได้ ฝ่ายที่วางมัดจำย่อมหลุดพ้นจากการชำระหนี้ ตามมาตรา 219 ฝ่ายที่รับมัดจำไว้ก็ต้องส่งมัดจำคืนเช่นเดียวกันเพราะไม่มีหนี้อันจะต้องยึดมัดจำไว้เป็นประกันการปฏิบัติตามสัญญาอีกต่อไป (คำพิพากษาฎีกาที่ 517/2487, 1305/2511)

(2) การรับมัดจำไม่ตัดสิทธิเจ้าหน้าที่ที่จะเรียกค่าสินไหมทดแทนความเสียหายเพิ่มเติม

ได้ (มาตรา 222, 223) แต่ถ้าไม่สามารถพิสูจน์ความเสียหายได้มากกว่าจำนวนมัดจำ ก็ต้องถือว่ามัดจำนั้นเป็นการทดแทนความเสียหายเพียงพอแล้ว (คำพิพากษาฎีกาที่ 931/2480)

(3) ถ้ามัดจำที่เจ้าหนี้รับนั้นไม่สูงเกินส่วนความเสียหายมากนัก หรือแม้เจ้าหนี้จะไม่ได้รับความเสียหายอะไรเลย ก็ยังมีสิทธิรับมัดจำได้ ลูกหนี้ห้ามมีสิทธิขอลดมัดจำไม่

(4) เมื่อเจ้าหนี้บังคับให้ลูกหนี้ชำระหนี้ตามสัญญา เจ้าหนี้ก็ไม่มีสิทธิที่จะรับมัดจำตามมาตรา 378 (2) เพราะเมื่อลูกหนี้ชำระหนี้ เจ้าหนี้ต้องส่งมัดจำคืนหรือหักมัดจำเป็นการชำระหนี้ตามมาตรา 378 (1) เจ้าหนี้จะบังคับให้ลูกหนี้และรับมัดจำด้วยไม่ได้ ต้องเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง คำพิพากษาฎีกาเกี่ยวกับมัดจำ⁽¹⁾

(1) โจทก์จำเลยทำสัญญาซื้อขายที่ดินกัน แต่ผู้ซื้อเป็นคนต่างด้าวซึ่งแปลงสัญชาติเป็นไทย ทางกรมไม่อนุญาตให้ออนทะเบียน ดังนี้ ไม่ใช่เป็นเพราะความผิดของฝ่ายใด ผู้ซื้อไม่มีสิทธิบอกเลิกสัญญา และผู้ขายไม่มีสิทธิรับเงินมัดจำ จะต้องให้คุ้มครองกลับคืนสู่ฐานะเดิมมาตรา 391 (คำพิพากษาฎีกาที่ 517/2487)

(2) มัดจำต้องยึดไว้เป็นประกันการปฏิบัติตามสัญญา เมื่อคู่สัญญาปฏิบัติตามสัญญาครบถ้วนแล้ว ก็ให้ส่งคืนหรือจัดเอาเป็นค่าใช้จ่ายบางส่วน ในเมื่อชำระหนี้ตามมาตรา 378(1) ซึ่งหมายถึงชำระหนี้ครบถ้วน เพียงแต่ชำระหนี้บางส่วน จะหักมัดจำเป็นการชำระหนี้ไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1356/2499)

(3) สัญญาจะซื้อขายที่ดินมีว่า ถ้าผู้ขายไม่ปฏิบัติตามสัญญา ให้ผู้ซื้อฟ้องเรียกมัดจำคืนและเรียกค่าเสียหายได้ ไม่พอให้ถือว่าผู้ซื้อยอมผูกพันที่จะไม่ฟ้องบังคับให้ผู้ขายโอนที่ดินให้ตามสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 483/2506)

คำพิพากษาฎีกานี้เป็นแนวทางว่า การที่ทำสัญญาโดยมีการวางมัดจำไว้ต่อกัน หาได้ตัดสิทธิเจ้าหนี้ที่จะฟ้องบังคับให้มีการชำระหนี้ตามสัญญาไม่

(4) การชำระราคาบางส่วนในวันทำสัญญา มิใช่มัดจำ แม้มีสัญญาให้รับก็รับไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1215/2509) ศาลฎีกาพิจารณาในแง่ที่ว่าต้องเป็นมัดจำจึงจะรับได้ แต่ความจริงเมื่อมีการเลิกสัญญาเพราะผิดสัญญา คู่กรณีจะตกลงกันไม่หักกลับคืนสู่ฐานะเดิมโดยให้รับเงินที่ชำระไว้แล้ว ก็น่าจะทำได้

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 416-418

(5) วางมัดจำเพื่อจะทำสัญญาซื้อขาย สัญญาซื้อขายยังไม่เกิด มีผลผูกพันเพียงกำหนดที่จะทำสัญญา แต่เจรจาดตกลงกันไม่ได้ทุกข้อ จึงไม่ได้ทำสัญญา ไม่มีฝ่ายใดผิดสัญญา จึงริบมัดจำไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1541/2509)

(6) เมื่อเจ้าของที่ดินบอกเลิกสัญญาเช่าที่ดิน เป็นเหตุให้จำเลยไม่สามารถปลูกตึกได้ตามสัญญาที่ทำไว้กับโจทก์ กรณีเข้ามาตรา 378(3) จำเลยต้องคืนมัดจำให้โจทก์ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1305/2511)

(7) ใช้เช็ควางมัดจำได้ แต่เมื่อจะริบมัดจำ ก็ต้องฟ้องเรียกเงินตามเช็คภายในกำหนดอายุความ (คำพิพากษาฎีกาที่ 46/2515)

(8) ทำสัญญาจะซื้อขายที่ดินเป็นหนังสือและมีการวางมัดจำไว้ด้วย มัดจำเป็นเพียงข้อสัญญาข้อหนึ่ง กรณีต้องด้วยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 94 ซึ่งกฎหมายบังคับให้ต้องมีพยานเอกสารมาแสดง เมื่อสัญญาระบุว่าผู้จะขายได้รับมัดจำไว้แล้ว จะนำสืบพยานบุคคลว่าไม่ได้รับหาได้ไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2216/2515 ประชุมใหญ่) สัญญาจะซื้อขายที่ดินอันเป็นอสังหาริมทรัพย์ มาตรา 456 วรรคสองบัญญัติว่า ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือหรือวางประจำหรือได้ชำระหนี้บางส่วนแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง การวางมัดจำนั้นไม่ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ แต่เมื่อคู่สัญญาทำสัญญาเป็นหนังสือ มิใช่ทำสัญญาโดยการวางมัดจำ ซึ่งไม่ต้องห้ามมิให้นำสืบพยานบุคคล

(9) หนังสือค้ำประกันของธนาคาร มิใช่มัดจำ ริบไม่ได้ แม้ธนาคารจะส่งเงินมาให้เมื่อมีการผิดสัญญา ก็ริบไม่ได้ เว้นแต่สัญญาจะระบุไว้ให้ริบได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1722/2513, 2186/2517, 402/2518, 1393/2521)

(10) ผู้ซื้อทรัพย์สินในการบังคับคดี วางเงินมัดจำไว้แล้วไม่ชำระราคาซื้อ ศาลสั่งริบมัดจำเงินที่ริบไม่ตกเป็นของแผ่นดิน แต่เจ้าหนี้ก็ยังรับไปไม่ได้จนกว่าจะถึงเวลาจ่ายเงินตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 318 (คำพิพากษาฎีกาที่ 691/2522)

หัวข้อที่ 9 เบี้ยปรับ (PENALTY) (มาตรา 379-385)

เบี้ยปรับ คือ เงินค่าปรับหรือค่าเสียหายหรือจำนวนค่าสินไหมทดแทนที่คู่สัญญากำหนดกันไว้ล่วงหน้า ในเมื่อมีการไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องตามสัญญา โดยปกติเบี้ยปรับมักจะกำหนดกันไว้เป็นจำนวนเงิน และไม่จำต้องส่งมอบกัน แต่เบี้ยปรับอาจกำหนดกันไว้เป็นสิ่งของก็ได้ (มาตรา 379,382)

หรือกำหนดเบี้ยปรับ หรือสัญญาเบี้ยปรับ คือสัญญาที่ลูกหนี้ตกลงไว้กับเจ้าหนี้ว่า ถ้าลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร ลูกหนี้รับจะจ่ายเงินจำนวนหนึ่ง หรือชำระหนี้เป็นอย่างอื่นเป็นค่าสินไหมทดแทนความเสียหายให้แก่เจ้าหนี้ อนึ่ง กรณีการชำระหนี้เป็นการดเว้นการอันใดอันหนึ่ง เมื่อลูกหนี้ฝ่าฝืนกระทำเมื่อใด เจ้าหนี้อย่อมมีสิทธิริบเบี้ยปรับได้นับแต่นั้น

ข้อสังเกต

(1) การทำสัญญากันนั้น กฎหมายมิได้บังคับให้ต้องกำหนดเบี้ยปรับไว้ ถ้าไม่กำหนดให้มีเบี้ยปรับ เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้หรือไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ต้องบังคับตามบทบัญญัติในเรื่องอื่นอันเป็นหลักทั่วไป

(2) ข้อตกลงเกี่ยวกับเบี้ยปรับเป็นสัญญาอุปกรณ์ ถ้าสัญญาประธานไม่สมบูรณ์เพราะเป็นโมฆกรรมหรือโมฆียกรรมซึ่งถูกบอกล้างเป็นโมฆะ สัญญาอุปกรณ์ก็ย่อมไม่สมบูรณ์ด้วย (ดูมาตรา 384)

ลักษณะสำคัญของสัญญาเบี้ยปรับ

(1) คู่สัญญากำหนดเบี้ยปรับ เพื่อการไม่ชำระหนี้ หรือเพื่อการชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควรก็ได้ เช่น กำหนดเบี้ยปรับฐานผิดสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 1981/2511) อนึ่งเบี้ยปรับนั้นจัดว่าเป็นค่าเสียหายจำนวนหนึ่งที่คู่สัญญาตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่าจะชดใช้ให้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 269/2512)

2. เบี้ยปรับที่กำหนด อาจเป็นเงิน(มาตรา 379) หรือทรัพย์สินอย่างอื่น หรือการชำระหนี้ เช่น กระทำการ หรือดเว้นกระทำการก็ได้ (มาตรา 382)

3. ลูกหนี้จะส่งมอบเบี้ยปรับให้แก่เจ้าหนี้อยึดถือไว้หรือไม่ได้ หรือตกลงกำหนดเบี้ยปรับกันไว้ในสัญญาก็ได้ กล่าวคือ

– ถ้าลูกหนี้ส่งมอบเบี้ยปรับให้แก่เจ้าหนี้อยึดถือไว้ หากลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร (เช่น ชำระหนี้ไม่ตรงตามเวลาที่กำหนด ชำระหนี้ผิดสถานที่ ชำระหนี้ไม่เต็มจำนวน ฯลฯ) เจ้าหนี้ริบเบี้ยปรับได้ทันที

– ถ้าลูกหนี้-เจ้าหนี้ ทำความตกลงกำหนดเบี้ยปรับกันไว้ในสัญญา หากลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้ก็ฟ้องเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นได้

4. สัญญากำหนดเบี้ยปรับ เป็นนิติกรรมที่กฎหมายมิได้กำหนดแบบไว้โดยเฉพาะ จึงยอมแล้วแต่สัญญาประธาน กล่าวคือ ถ้าสัญญาประธาน กฎหมายบังคับให้ต้องทำตามแบบหรือมีหลักฐานเป็นหนังสือ สัญญากำหนดเบี้ยปรับอันเป็นสัญญาอุปกรณ์ก็ต้องทำตามแบบ หรือ

ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือด้วย ถ้าสัญญาประธานเป็นนิติกรรมที่ไม่มีแบบ หรือกฎหมายมิได้บังคับให้ต้องมีหลักฐานเป็นหนังสือ เช่น สัญญาจ้างแรงงาน (มาตรา 575) สัญญาจ้างทำของ (มาตรา 857) สัญญาเบียดปรับก็ไม่จำเป็นต้องทำเป็นหนังสือ เมื่อมีการส่งมอบเบียดปรับให้แก่กัน ย่อมนำสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงกันได้ด้วยพยานบุคคล⁽¹⁾

อย่างไรก็ดี การไม่ชำระหนี้จะต้องเป็นความผิดของลูกหนี้ เจ้าหนี้จึงจะริบหรือเรียกเอาเบียดปรับได้ ถ้าการไม่ชำระหนี้เป็นเพราะพฤติการณ์ซึ่งลูกหนี้ไม่ต้องรับผิดชอบ เช่น การชำระหนี้กลายเป็นพันวิสัยลูกหนี้หลุดพ้นจากการชำระหนี้ตามมาตรา 219 ลูกหนี้หาจำต้องรับผิดชอบเบียดปรับไม่ (คำพิพากษาฎีกาที่ 750/2518)

เจ้าหนี้จะริบเบียดปรับได้เมื่อใด

มาตรา 379 “ถ้าลูกหนี้สัญญาแก่เจ้าหนี้ว่าจะใช้เงินจำนวนหนึ่งเป็นเบียดปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ก็ดี หรือ ไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรก็ดี เมื่อลูกหนี้ผิดนัดก็ให้ริบเบียดปรับ ถ้าการชำระหนี้อื่นจะพึงทำนั้นได้แก่งวดการอันใดอันหนึ่ง หากทำการอันนั้นฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อใด ก็ให้ริบเบียดปรับเมื่อนั้น”

มาตรา 379 หลัก เมื่อคู่สัญญากำหนดเบียดปรับกันไว้ เจ้าหนี้จะริบเบียดปรับได้เมื่อ-

1. ลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ หรือชำระหนี้ไม่ถูกต้อง (กรณีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นการกระทำหรือการโอนกรรมสิทธิ์) หรือ

2. ลูกหนี้กระทำการอันฝ่าฝืนมูลหนี้ (กรณีวัตถุประสงค์แห่งหนี้เป็นการงดเว้นกระทำการอันใดอันหนึ่ง-ลูกหนี้ฝ่าฝืนฯเมื่อใด ก็ริบหรือเรียกเบียดปรับได้เมื่อนั้น) เช่น

(1) ก.ทำสัญญาซื้อที่สวน 1 แปลงจาก ข.ราคา 400,000 บาท โดยกำหนดไปจดทะเบียนโอนโฉนดที่หoteทะเบียนที่ดินในวันที่ 29 ธันวาคม 2525 ในสัญญาระบุว่า ถ้า ข.ผิดสัญญาไม่ไปโอนโฉนดตามกำหนด ข.ยอมชดใช้ค่าเสียหายให้ ก.เป็นเงิน 20,000 บาท ครั้นถึงวันที่กำหนด ข.ไม่ยอมไปจดทะเบียนโอนโฉนดให้ ก. ดังนี้ ถือว่า ข.ผิดนัดไม่ชำระหนี้ (การจดทะเบียนโอนโฉนดที่สวน) ก.จึงมีสิทธิฟ้องเรียกร้องเงินเบียดปรับจาก ข.ตามสัญญา จำนวน 20,000 บาท (แต่ถ้าเงินเบียดปรับ 20,000 บาทนี้ ข.ได้ส่งมอบให้ ก.ยึดถือไว้ก่อนแล้ว ก.ก็ริบเงินเบียดปรับได้ทันที)

(2) ก.เป็นช่างซ่อมที่มีความชำนาญในบริษัทซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ ข.จำกัด ต่อมา ก.ลาออกจากบริษัทนั้น และได้ทำสัญญากับบริษัทว่า ภายในเวลา 3 ปี ถ้า ก.ตั้งร้านหรือก่อตั้ง

(1) เรื่องเดียวกัน. หน้า 420-421.

บริษัทซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ภายในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ ก.ยอมเสียเบี้ยปรับให้บริษัท ข.เป็นเงิน 50,000 บาท ดังนี้ถ้าภายใน 3 ปี ก.ตั้งร้านหรือก่อตั้งบริษัทซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ เมื่อใด ก็ให้ถือว่า ก.ฝ่าฝืนมูลหนี้เมื่อนั้น บริษัท ข.ยอมมีสิทธิริบหรือเรียกเงินเบี้ยปรับจำนวน 50,000 บาท จาก ก.ได้

เจ้าหนี้จะริบเบี้ยปรับได้เพียงใดหรือไม่ แยกเป็น 2 กรณี คือ

1. ริบเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ (มาตรา 380) และ
 2. ริบเบี้ยปรับเพื่อการชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร (มาตรา 381)
1. เจ้าหนี้ริบเบี้ยปรับเพื่อการไม่ชำระหนี้ (มาตรา 380) - เป็นสิทธิของเจ้าหนี้เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้

มาตรา 380 “ถ้าลูกหนี้ได้สัญญาไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงริบนั้นแทนการชำระหนี้ก็ได้ แต่ถ้าเจ้าหนี้แสดงต่อลูกหนี้ว่าจะเรียกเอาเบี้ยปรับจะนั้นแล้ว ก็เป็นอันขาดสิทธิเรียกร้องชำระหนี้อีกต่อไป

ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงริบนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ การพิสูจน์ค่าเสียหายถึงกว่านั้นท่านก็อนุญาตให้พิสูจน์ได้”

มาตรา 380 วรรคแรก หลักเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงริบแทนการชำระหนี้แล้ว เจ้าหนี้ก็ขาดสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชำระหนี้ (เจ้าหนี้เลือกเรียกเอาได้อย่างเดียวคือถ้าเรียกเอาเบี้ยปรับ ก็เรียกให้ชำระหนี้ไม่ได้)

แต่ไม่กระทบกระทั่งหรือลบล้างสิทธิของเจ้าหนี้ที่จะเรียกค่าเสียหายจากลูกหนี้ (มาตรา 213 วรรคท้าย)

วรรค 2 หลัก ถ้าเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนเพื่อการไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงริบนั้นในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ (และถ้าเจ้าหนี้ต้องเสียหายมากกว่าจำนวนเบี้ยปรับ เจ้าหนี้ก็ยังมีสิทธิเรียกร้องให้ลูกหนี้ชดเชยได้อีกด้วย)

เช่น ก.ทำสัญญาจะซื้อบ้านพร้อมที่ดินจาก ข.ในราคา 800,000 บาท กำหนดทำสัญญาโอน และรับโอนในวันที่ 2 มกราคม 2526 โดยมีข้อตกลงกำหนดเบี้ยปรับกันไว้ว่า ถ้า ข.ไม่ทำการโอนภายในกำหนด ข.ต้องเสียเบี้ยปรับให้แก่ ก.เป็นเงิน 10,000 บาท ต่อมาเมื่อครบกำหนดตามสัญญาแล้ว ข.เปลี่ยนใจไม่ไปทำการโอนบ้านพร้อมที่ดินให้ ก. เพราะขายให้คนอื่นราคา

ดีกว่า เช่นนี้ ก.ย่อมมีสิทธิเรียกเอาเบี้ยปรับเป็นเงิน 10,000 บาทจาก ข.ได้ แต่ ก.ก็ขาดสิทธิที่จะเรียกให้ ข.ชำระหนี้ (โอนบ้านพร้อมที่ดิน) แก่ ก. หรือ ก.อาจฟ้องเรียกให้ ข.ชำระหนี้ (โอนบ้านพร้อมที่ดิน) ก็ได้ แต่ ก.ก็ขาดสิทธิที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับจาก ข.ได้ (มาตรา 380 วรรคแรก) อย่างไรก็ตามทั้ง 2 กรณีนี้ ถ้า ก.ต้องเสียหาย เช่น ก.ต้องไปซื้อบ้านพร้อมที่ดินขนาดเดียวกันในราคาที่สูงขึ้น หรือ ก.ต้องไปเช่าบ้านเขาอยู่ ก.ก็มีสิทธิเรียกค่าเสียหายจาก ข.ได้ (มาตรา 213 วรรคท้าย) เช่น ถ้าหาก ก.ต้องไปซื้อบ้านพร้อมที่ดินขนาดเดียวกันใหม่ในราคา 850,000 บาท ทำให้ ก.ต้องเสียหายคิดเป็นเงิน 50,000 บาท มากกว่าจำนวนเบี้ยปรับที่กำหนดกันไว้เดิมคือ 10,000 บาท ดังนี้ ก.จะเรียกเอาเบี้ยปรับ 10,000 บาทนี้ในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และ ก.ยังมีสิทธิเรียกร้องเอาค่าสินไหมทดแทนความเสียหายจาก ข.ได้อีก 40,000 บาท (มาตรา 380 วรรค 2)

ข้อสังเกต การเรียกเอาเบี้ยปรับนั้น ไม่ได้ตัดสิทธิเจ้าหน้าที่ที่จะเรียกเอาค่าเสียหายตามความเป็นจริง (มาตรา 222) แต่ถ้าเจ้าหน้าที่ไม่เสียหายจากการที่ลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ หรือเสียหายน้อยกว่าเบี้ยปรับย่อมไม่มีสิทธิเรียกค่าเสียหายเพิ่มเติมเพราะไม่มีความเสียหายที่จะพิสูจน์เอาได้ และถ้าศาลพิพากษาให้เจ้าหน้าที่ได้รับค่าเสียหายเต็มจำนวนที่เสียหายแล้ว เจ้าหน้าที่ก็จะเรียกเอาเบี้ยปรับอีกหาได้ไม่ ขัดต่อมาตรา 380 วรรคสอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 791/2513) เพราะเบี้ยปรับเป็นค่าเสียหายที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เมื่อเจ้าหน้าที่ได้รับค่าเสียหายเต็มตามความเสียหาย ก็เท่ากับรวมเอาเบี้ยปรับในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายไว้ด้วยแล้ว ถ้าเจ้าหน้าที่เรียกเอาเบี้ยปรับได้อีก ก็เป็นการได้รับค่าเสียหายซ้ำซ้อน⁽¹⁾

2. เจ้าหน้าที่รับเบี้ยปรับเพื่อการชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร (เช่น ชำระหนี้ไม่ตรงตามเวลา ชำระหนี้บกพร่อง หรือชำระหนี้บางส่วน ฯลฯ) (มาตรา 381)–เป็นสิทธิของเจ้าหน้าที่เมื่อลูกหนี้ไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร

มาตรา 381 “ถ้าลูกหนี้ได้สัญญาไว้ว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควร เช่นว่าไม่ชำระหนี้ตรงตามเวลาที่กำหนดไว้เป็นต้น นอกจากเรียกให้ชำระหนี้ เจ้าหน้าที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นอีกด้วยก็ได้”

ถ้าเจ้าหน้าที่มีสิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนในมูลชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร ท่านให้บังคับตาม บทบัญญัติแห่งมาตรา 380 วรรค 2

(1) เรื่องคณาภิข. หน้า 423-424.

ถ้าเจ้าหนี้ยอมรับชำระหนี้แล้ว จะเรียกเอาเบี้ยปรับได้ต่อเมื่อได้บอกสงวนสิทธิไว้เช่นนั้น
ในเวลาชำระหนี้”

มาตรา 381 วรรคแรก หลัก ถ้าลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้มีสิทธิเรียก
ให้ลูกหนี้ชำระหนี้และจะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับนั้นอีกก็ได้ (เจ้าหนี้เรียกเอาได้ทั้ง 2 อย่าง)

วรรค 2 หลัก ถ้าเจ้าหนี้เสียหาย เจ้าหนี้จะเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับในฐานะเป็นจำนวน
น้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ (มาตรา 380 วรรค 2)

วรรค 3 หลัก ถ้าเจ้าหนี้รับชำระหนี้แล้ว เจ้าหนี้จะมีสิทธิเรียกเบี้ยปรับได้ ต่อเมื่อเจ้าหนี้ได้
บอกสงวนสิทธิว่าจะเรียกเบี้ยปรับไว้ด้วยในขณะที่ชำระหนี้

เช่น ก.ทำสัญญาจ้าง ข.สร้างเรือลำหนึ่ง เพื่อบรรทุกสัมภาระ กำหนดแล้วเสร็จภายใน
3 เดือน นับแต่วันทำสัญญา และได้มีข้อตกลงกำหนดเบี้ยปรับไว้ว่า ถ้า ข.สร้างเรือไม่สำเร็จ
ตามกำหนด ข.ต้องเสียค่าปรับวันละ 300 บาท ปรากฏว่า ข.สร้างไม่เสร็จภายในกำหนด ดังนี้
ก.มีสิทธิฟ้องศาลเรียกให้ ข.ชำระหนี้ (สร้างเรือให้เสร็จ) และ ก.ยังมีสิทธิเรียกเบี้ยปรับจาก
ข.ได้อีกวันละ 300 บาท จนกว่า ข.จะสร้างเรือเสร็จ (มาตรา 381 วรรคแรก)

และถ้า ก.ต้องเสียหาย โดย ก.ต้องไปเช่าเรือของคนอื่นบรรทุกสัมภาระแทนในอัตรา
ค่าเช่าวันละ 500 บาท แสดงว่า ก.ได้รับความเสียหายมากกว่าเบี้ยปรับ ดังนี้ ก.จะเรียกเอาเบี้ย
ปรับวันละ 300 บาท ในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหายก็ได้ และ ก.ยังมีสิทธิเรียกเอา
ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายได้อีกวันละ 200 บาทด้วย (มาตรา 381 วรรค 2, 380 วรรค 2)
วรรค 2)

อย่างไรก็ตาม ถ้า ก.ยอมรับมอบเรือไว้ ก.จะเรียกเบี้ยปรับอันเนื่องมาจาก ข.สร้างเรือ
ล่าช้าในอัตรารวันละ 300 บาทนั้นได้ก็ต่อเมื่อ ก.ได้บอกกล่าวว่าจะสงวนสิทธิที่จะเรียกเอา
เบี้ยปรับในขณะที่ ก.รับมอบเรือนั้น (มาตรา 381 วรรค 3)

ข้อสังเกต

(1) ถ้าเจ้าหนี้ไม่เสียหายเลย หรือเสียหายน้อยกว่าเบี้ยปรับ ย่อมไม่มีสิทธิเรียกค่าเสียหาย
มากกว่าเบี้ยปรับ เพราะไม่มีความเสียหายที่จะพิสูจน์เอาได้

(2) กรณีตามมาตรา 381 วรรคสามนั้น การที่ลูกหนี้ชำระหนี้ยังไม่ครบถ้วนตามสัญญา
ถือไม่ได้ว่าเจ้าหนี้ยอมรับชำระหนี้แล้ว เจ้าหนี้ไม่ต้องบอกสงวนสิทธิที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับ ก็
ยังมีสิทธิเรียกเอาเบี้ยปรับ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1078/2496) เช่นทำสัญญาซื้อขายข้าวสาร 100
กระสอบ ผู้ขายผิดสัญญาไม่ส่งมอบข้าวสารตรงตามเวลาที่กำหนด ผู้ซื้อย่อมมีสิทธิเรียกเอาเบี้ย

ปรับ ต่อมาผู้ขายได้ส่งมอบข้าวสารให้ 50 กระสอบ แม้ผู้ซื้อรับไว้โดยมิได้ออกสงวนสิทธิ์ที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับ ก็ยังมีสิทธิ์เรียกเอาเบี้ยปรับ แต่ถ้าผู้ซื้อได้รับข้าวสารไว้ครบถ้วนทั้ง 100 กระสอบโดยมิได้ออกสงวนสิทธิ์ ย่อมหมดสิทธิ์ที่จะเรียกเอาเบี้ยปรับ⁽¹⁾

จากการศึกษาสัญญาที่มีข้อกำหนดเบี้ยปรับในมาตรา 380 และ 381 มีชื่อเหมือนและชื่อแตกต่างพอสังเขป

ชื่อที่เหมือนกัน คือ.-

1. เป็นบทบัญญัติที่ให้สิทธิเจ้าหนี้รับเบี้ยปรับหรือเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับ
2. ถ้าเจ้าหนี้เสียหาย เจ้าหนี้จะรับเบี้ยปรับหรือเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับในฐานะเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหาย กล่าวคือ ถ้าเบี้ยปรับน้อยกว่าค่าเสียหาย เจ้าหนี้พึงรับเบี้ยปรับจำนวนน้อยไว้ก่อนแล้วเรียกค่าเสียหายส่วนที่เหลือเพิ่มขึ้นอีกจนครบเท่าจำนวนที่เสียหาย (มาตรา 380 วรรค 2 และ 381 วรรค 2) แต่ถ้าเบี้ยปรับมากกว่าหรือเท่ากับค่าเสียหาย ก็ถือว่าค่าเสียหายไม่มี เจ้าหนี้จะเรียกค่าเสียหายไม่ได้ (ตามนัยคำพิพากษาฎีกาที่ 791/2513)

ชื่อแตกต่าง คือ.-

1. มาตรา 380 วรรค 1 ให้สิทธิเจ้าหนี้รับเบี้ยปรับหรือเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับในกรณีที่ถูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้เลย

แต่มาตรา 381 วรรค 1 ให้สิทธิเจ้าหนี้รับเบี้ยปรับ หรือเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับในกรณีที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร

2. กรณีลูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้มีสิทธิเลือกเอาได้อย่างเดียว คือ ถ้ารับเบี้ยปรับหรือเรียกเบี้ยปรับอันจะพึงรับ เจ้าหนี้ก็เรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ได้

หรือ ถ้าเรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ เจ้าหนี้ก็รับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับไม่ได้ (มาตรา 380 วรรคแรก)

แต่ในกรณีที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกเอาได้ทั้ง 2 อย่าง คือ เรียกให้ลูกหนี้ชำระหนี้ และจะรับหรือเรียกเอาเบี้ยปรับอันจะพึงรับอีกก็ได้ (มาตรา 381 วรรคแรก) (คำพิพากษาฎีกาที่ 2216/2515 ประชุมใหญ่)

3. ถ้าเจ้าหนี้นอกรับชำระหนี้ กรณีที่ถูกหนี้ผิดนัดไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้จะไม่มีสิทธิเรียกหรือรับเบี้ยปรับ เจ้าหนี้จึงไม่จำเป็นต้องออกสงวนสิทธิ์เพื่อจะเรียกเบี้ยปรับ (มาตรา 380 วรรคแรก)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 425

แต่ถ้าเจ้าหนี้ยอมรับชำระหนี้ กรณีที่ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ถูกต้องสมควร เจ้าหนี้จะริบหรือเรียกเบี้ยปรับได้ต่อเมื่อเจ้าหนี้ได้บอกสงวนสิทธิว่าคนจะเรียกเบี้ยปรับในขณะที่รับชำระหนี้นั้น (มาตรา 381 วรรคท้าย)

กรณีที่กำหนดเบี้ยปรับไว้เป็นการชำระหนี้เป็นอย่างอื่น (มาตรา 382)

มาตรา 382 “ถ้าสัญญาว่าจะทำการชำระหนี้เป็นอย่างอื่นให้เป็นเบี้ยปรับ ไม่ใช่เป็นจำนวนเงิน ไซ้ ท่านให้นำบทบัญญัติแห่งมาตรา 379 ถึง 381 มาใช้บังคับ แต่ถ้าเจ้าหนี้เรียกเอาเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องค่าสินไหมทดแทนก็เป็นอันขาดไป”

มาตรา 382 หลัก ถ้ากำหนดเบี้ยปรับเป็นสิ่งของหรือหนี้การกระทำหรืองดเว้นการกระทำ (ไม่ใช่จำนวนเงิน) มีเหตุริบเหมือนกับเบี้ยปรับที่เป็นเงิน (มาตรา 379-381) แต่ถ้าเรียกเบี้ยปรับที่เป็นสิ่งของหรือหนี้การกระทำหรืองดเว้นการกระทำแล้ว เจ้าหนี้จะเรียกค่าสินไหมทดแทนอีกไม่ได้

เช่น ก.ทำสัญญาขายตู้เย็น 50 ตู้ แก่ ข. โดยตกลงว่า ถ้า ก.ไม่สามารถส่งมอบตู้เย็นทั้งหมดให้ ข.ภายในกำหนด ก.ยอมให้เบี้ยปรับแก่ ข.เป็นตู้เย็นอีก 1 ตู้ ต่อมา ก.ผิดนัดไม่สามารถส่งมอบตู้เย็นให้ ข.จนครบภายในกำหนด ถ้า ข.ริบหรือเรียกเอาเบี้ยปรับที่เป็นตู้เย็น 1 ตู้แล้ว แม้ว่า ข.จะเสียหาย ข.ก็เรียกค่าสินไหมทดแทนจาก ก.อีกไม่ได้

มีปัญหาว่า ถ้า ข.จะสละสิทธิไม่ริบหรือเรียกเบี้ยปรับที่เป็นตู้เย็นนั้น โดยเปลี่ยนเป็นเรียกค่าสินไหมทดแทนเนื่องจาก ข.ได้รับความเสียหายมากกว่าราคาตู้เย็นใบนั้น ดังนี้ ข.จะเรียกค่าสินไหมทดแทนได้หรือไม่ กรณีเช่นนี้ ข.น่าจะเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ แม้มาตรา 382 จะมีได้บัญญัติให้สิทธิ ข.ก็ตาม เพราะว่าค่าสินไหมทดแทนนั้นเป็นส่วนหนึ่งของค่าเสียหายและตามหลักในเรื่องนี้มาตรา 213 วรรคท้าย และมาตรา 222 ข.เจ้าหนี้มีสิทธิเรียกค่าเสียหายในกรณีปกติอยู่แล้ว

ศาลมีอำนาจลดเบี้ยปรับที่กำหนดไว้สูงเกินส่วน

มาตรา 383 “ถ้าเบี้ยปรับที่รับนั้นสูงเกินส่วน ศาลจะลดลงเป็นจำนวนพอสมควรก็ได้ ในการที่จะวินิจฉัยว่าสมควรเพียงใดนั้น ท่านให้พิเคราะห์ถึงทางได้เสียของเจ้าหนี้ทุกอย่างอันชอบด้วยกฎหมาย ไม่ใช่แต่เพียงทางได้เสียในเชิงทรัพย์สิน เมื่อได้ใช้เงินตามเบี้ยปรับแล้ว สิทธิเรียกร้องขอลดก็เป็นอันขาดไป

นอกจากกรณีดังกล่าวไว้ในมาตรา 379 และ 382 ท่านให้ใช้วิธีเดียวกันนี้บังคับ ในเมื่อบุคคลสัญญาว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อตนกระทำหรืองดเว้นการกระทำอันหนึ่งอันใดนั้นด้วย”

มาตรา 383 วรรคแรก หลัก ถ้ากำหนดเบี้ยปรับไว้สูงเกินส่วนในสัญญา ศาลจะลดลงพอสมควรได้ แต่ถ้าลูกหนี้ได้ใช้เงินตามเบี้ยปรับไปแล้ว จะใช้สิทธิเรียกร้องขอลดฯ ไม่ได้ เท่ากับรับอยู่ในตัวแล้วว่าเบี้ยปรับไม่สูงเกินไป⁽¹⁾

วรรคสอง ถ้ากำหนดว่าจะให้เบี้ยปรับเมื่อกระทำหรืองดเว้นการกระทำการอันใดไว้ หากสูงเกินส่วน ศาลจะลดลงพอสมควรได้

เช่น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 791/2513 วินิจฉัยว่า การให้ค่าสินไหมทดแทนความเสียหายในกรณีผิดสัญญา นั้น ก็เพื่อชดเชยและให้ความพอใจแก่ฝ่ายที่ไม่ผิดสัญญาสำหรับความเสียหายที่ได้รับจริง ๆ กฎหมายไม่ประสงค์จะให้มีการก้ำก่าไรในการผิดสัญญา เบี้ยปรับก็คือค่าเสียหายที่ตกลงกันไว้ล่วงหน้า จึงเป็นส่วนหนึ่งของค่าเสียหาย ถ้าเบี้ยปรับสูงเกินส่วน ศาลย่อมลดลงได้ (มาตรา 383)

ข้อสังเกต

(1) ศาลจะต้องไม่พิจารณาเฉพาะแต่ความเสียหายเป็นเงินเป็นทองเท่านั้น แต่จะต้องพิจารณาถึงส่วนได้เสียของเจ้าหนี้ในทางอื่นนอกจากจำนวนเงิน เช่น ในทางจิตใจหรือในทางชื่อเสียงอีกด้วย⁽²⁾

(2) ถ้าคู่สัญญาทำสัญญาตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่าห้ามมิให้ศาลลดเบี้ยปรับแม้จะสูงเกินส่วน ข้อตกลงนั้นย่อมตกเป็นโมฆะ ตามมาตรา 113, 114⁽³⁾

ถ้ากล่าวที่ว่า "เบี้ยปรับเป็นสัญญาอุปกรณ์ ถ้าสัญญาประธานไม่สมบูรณ์ ข้อกำหนดเบี้ยปรับก็ไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย" นั้น กฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์ไว้อย่างไร

มาตรา 384 "ถ้าการชำระหนี้ตามสัญญาไว้ก่อน ไม่สมบูรณ์ การที่ตกลงกันด้วยข้อเบี้ยปรับในการไม่ปฏิบัติตามสัญญานั้นก็ย่อมไม่สมบูรณ์คู่กัน แม้ถึงคู่กรณีจะรู้ว่าข้อสัญญานั้นไม่สมบูรณ์"

มาตรา 384 หลัก ถ้าสัญญา (ประธาน) ไม่สมบูรณ์ ข้อตกลงเบี้ยปรับก็ไม่สมบูรณ์ด้วย เช่น ก.ตกลงซื้อเฮโรอีนจาก ข. ราคา 20,000 บาท โดยมีข้อกำหนดว่า ถ้า ข. ไม่ส่งมอบเฮโรอีนภายในกำหนด ข. ต้องเสียค่าปรับให้ ก. 5,000 บาท เช่นนี้สัญญาซื้อขายระหว่าง ก. และ ข. มีวัตถุประสงค์เป็นการต้องห้ามชัดแจ้งโดยกฎหมาย ตกเป็นโมฆะ (มาตรา 113) ดังนี้

(1) ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, เรื่องฉ้อโกง, หน้า 544.

(2) จิตต์ ดังสक्ति และ นล ชีวกุล, เรื่องฉ้อโกง, หน้า 351.

(3) สักดิ์ สมพงษ์, เรื่องฉ้อโกง, หน้า 430-431.

ข้อกำหนดเบี้ยปรับจึงตกเป็นโมฆะด้วย แม้ ข.จะผิดนัดไม่ส่งมอบเฮโรอีนให้ก็ตาม (มาตรา 384)

ข้อสังเกต

(1) ถ้าสัญญา (ประธาน) ตกเป็นโมฆะ ข้อกำหนดเบี้ยปรับก็เป็นโมฆะด้วย กล่าวคือ สัญญา (ประธาน) สมบูรณ์จนกว่าจะถูกบอกล้าง ข้อกำหนดเบี้ยปรับจึงยังคงสมบูรณ์ใช้บังคับได้ แต่ถ้าบอกล้างโมฆียกรรมตามกฎหมายแล้ว สัญญา (ประธาน) ย่อมตกเป็นโมฆะ ทำให้ข้อกำหนดเบี้ยปรับตกเป็นโมฆะด้วย

(2) แม้ว่าคู่สัญญาจะตกลงแยกสัญญา (ประธาน) ที่เป็นโมฆะ กับสัญญาเบี้ยปรับออกจากกันเป็นคนละฉบับ สัญญาเบี้ยปรับก็เป็นโมฆะด้วย เพราะสัญญาอุปกรณ์ต้องอาศัยความสมบูรณ์ของสัญญาประธาน

หน้าที่นำสืบ (พิสูจน์) เมื่อลูกหนี้ได้แย้งการริบเบี้ยปรับ

หลักทั่วไป คู่ความฝ่ายใดกล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างหนึ่งอย่างใด ฝ่ายนั้นมีหน้าที่นำสืบพิสูจน์ (ป.วิ.พ. มาตรา 84)

มาตรา 385 “ถ้าลูกหนี้ได้แย้งการริบเบี้ยปรับโดยอ้างเหตุว่า ตนได้ชำระหนี้แล้ว ไซ้ร่า่านว่าลูกหนี้จะต้องพิสูจน์การชำระหนี้ เว้นแต่การชำระหนี้ของตนจะต้องทำนั้นเป็นการให้จดเว้นการอันใดอันหนึ่ง”

มาตรา 385 หลัก ถ้าลูกหนี้อ้างว่าตนได้ชำระหนี้แล้ว ลูกหนี้ต้องพิสูจน์ (นำสืบ) เสมอ เว้นแต่ ถ้าลูกหนี้ฝ่าฝืนข้อตกลงงดเว้นการอันใดอันหนึ่ง เจ้าหนี้ต้องนำสืบว่าลูกหนี้ฝ่าฝืนข้อสัญญานั้น

มาตรานี้กำหนดหน้าที่พิสูจน์ข้อเท็จจริงไว้ 2 ประการ คือ

1. กรณีการชำระหนี้อันมีวัตถุแห่งหนี้เป็นการกระทำหรือส่งมอบทรัพย์สิน ลูกหนี้มีหน้าที่พิสูจน์ว่าตนได้ชำระหนี้แล้ว

เช่น ก.ทำสัญญาจ้าง ข.สร้างเรือ ถ้าไม่เสร็จทันภายในกำหนด ก.จะริบเบี้ยปรับเป็นรายวัน ถ้า ก.กล่าวหาว่า ข.ไม่ส่งมอบเรือภายในกำหนด และขอริบหรือเรียกเอาเบี้ยปรับ ข.ได้แย้งการที่ ก.ขอริบหรือเรียกเอาเบี้ยปรับ โดยอ้างว่าตนได้ชำระหนี้ (ส่งมอบเรือ) ให้ ก.แล้ว แต่ ก.ไม่ยอมรับมอบ ซึ่งเป็นหน้าที่ของ ข.ที่จะต้องนำสืบให้ศาลเชื่อว่าตนเองมิได้ผิดนัด (ตามนัยคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 2009/2500)

2. กรณีการชำระหนี้อันมีวัตถุแห่งหนี้เป็นการงดเว้นการอันใดอันหนึ่ง เจ้าหนี้มีหน้าที่พิสูจน์ว่าลูกหนี้กระทำการฝ่าฝืนอันเป็นการไม่ชำระหนี้ตามสัญญา

เช่น ก.เคยเป็นช่างผู้ชำนาญในบริษัทซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ ข.จำกัด ก่อนจะลาออก จากบริษัท ข. ก.ได้ทำสัญญากับบริษัท ข.ว่า ภายในเวลา 5 ปี ถ้า ก.ตั้งร้านหรือก่อตั้งบริษัท ซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ภายในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ ก.ยอมเสียค่าปรับให้บริษัท ข.เป็นเงิน 50,000 บาท ต่อมา ก.ถูกหาว่าฝ่าฝืนสัญญา โดยเปิดร้านซ่อมเครื่องคอมพิวเตอร์ภายในระยะเวลาและ พื้นที่ที่กำหนดไว้ บริษัท ข.จะริบหรือเรียกเอาเบี้ยปรับ ดังนี้ บริษัท ข.เจ้าหนี้มีหน้าที่ต้องนำสืบ ว่า ก.เป็นผู้ผิดสัญญาหรือฝ่าฝืนข้อตกลงดังกล่าวให้ศาลเชื่อ

คำพิพากษาศาลฎีกาเกี่ยวกับเบี้ยปรับ⁽¹⁾

(1) เบี้ยปรับคือค่าสินไหมทดแทนที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ฟ้องเรียกค่าสินไหมทดแทน หรือเบี้ยปรับก็ไม่ต่างกัน ลูกหนี้ชำระหนี้ไม่ครบตามสัญญา เจ้าหนี้รับไว้โดยไม่สงวนสิทธิเรื่อง เบี้ยปรับ ไม่เรียกว่าเป็นการชำระหนี้แล้ว เจ้าหนี้จะต้องสงวนสิทธิที่ต่อเมื่อเป็นการชำระหนี้ สิ้นเชิง (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1078/2490)

(2) ผู้จะขายที่ดินผิดสัญญา ผู้จะซื้อจึงบอกเลิกสัญญาและให้ผู้จะขายคืนมัดจำกับใช้ เบี้ยปรับนั้น ผู้จะซื้อต้องมีแต่สิทธิกลับคืนสู่ฐานะเดิมและเรียกค่าเสียหายเท่านั้น จะบังคับให้ โอนที่ดินแก่ตนอีกไม่ได้ เพราะได้บอกเลิกสัญญาแล้ว (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 566/2496)

(3) สัญญาว่าถ้าไม่แบ่งเงินที่ขายที่ดินให้โจทก์ครึ่งหนึ่งในทันทีที่ได้รับเงิน ยอมให้ โจทก์ปรับเท่ากับเงินส่วนที่โจทก์จะได้รับ เช่นนี้เป็นการให้เบี้ยปรับเมื่อไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้อง โจทก์เรียกให้ชำระหนี้และเรียกเบี้ยปรับได้ด้วย (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1774/2500)

(4) ผู้ขายส่งของไม่ตรงตามสัญญา ผู้ซื้อจึงคืนให้ไปแก้ไขใหม่ ดังนี้ ผู้ขายต้องถูกปรับ ตามสัญญา ไม่เรียกว่าผู้ซื้อยอมรับชำระหนี้โดยไม่สงวนสิทธิเรียกเบี้ยปรับ (คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ 2009/2500)

(5) สัญญาซึ่งกำหนดให้ผู้เช่าซื้อรับผิดชำระค่าเช่าซื้อหลังจากผิดสัญญาแล้วจนเต็ม จำนวน ถือว่าเป็นการกำหนดเบี้ยปรับ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1195/2511 ประชุมใหญ่)

(6) ข้อตกลงในสัญญาเช่าซื้อที่ว่า ยอมให้ผู้ให้เช่าซื้อเงินที่ค้างชำระ เท่ากับกำหนด เบี้ยปรับหรือค่าเสียหายไว้ล่วงหน้า หากเบี้ยปรับที่รับนั้นสูงเกินส่วน ก็ชอบที่จะลดลงเป็นจำนวน พอสมควรแก่ความเป็นธรรม (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 511/2512)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 434-438.

(7) สัญญาจะซื้อขายที่ดินมีว่า กำหนดโอนที่ดินให้ผู้ซื้อภายใน 1 เดือน นับแต่วันทำสัญญาถ้าพ้นกำหนดแล้วผู้ซื้อยังชำระเงินค่าที่ดินให้ผู้ขายไม่ได้ ผู้ขายยอมขยายเวลาให้อีก 150 วัน โดยผู้ซื้อยอมเสียดอกเบี้ยร้อยละ 15 ต่อปี ในเงินค่าที่ดินที่ยังไม่ชำระ เมื่อเกินกำหนด 150 วัน ผู้ขายมีสิทธิเลิกสัญญาได้ทันที ดอกเบี้ยที่กำหนดไว้ตามสัญญาดังกล่าวถือว่าเป็นเบี้ยปรับตามมาตรา 379 เพราะเป็นค่าเสียหายจำนวนที่คู่สัญญาตกลงกันไว้ล่วงหน้าว่าจะชดใช้เมื่อผู้ซื้อไม่ชำระหนี้ในกำหนดเวลาตามสัญญา (คำพิพากษาฎีกาที่ 269/2512)

(18) เบี้ยปรับก็คือค่าเสียหายซึ่งคู่สัญญาตกลงกันไว้ล่วงหน้า เบี้ยปรับจึงเป็นส่วนหนึ่งของค่าเสียหาย เมื่อศาลพิพากษาให้โจทก์ได้รับชดใช้ค่าเสียหายเต็มจำนวนที่โจทก์ได้รับความเสียหายแล้ว โจทก์จะเรียกให้จำเลยเสียเบี้ยปรับให้โจทก์อีกไม่ได้ เพราะเป็นการเรียกร้องที่นอกเหนือไปจากความเสียหายที่โจทก์ได้รับ ขัดต่อมาตรา 380 วรรคสอง (คำพิพากษาฎีกาที่ 791/2513, 1165/2521)

(9) เบี้ยปรับกำหนดไว้สูงเกินส่วน ศาลลดลงเป็นจำนวนพอสมควรได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 145/2496, 320/2522, 1427/2522) แต่ต้องพิเคราะห์ถึงทางได้เสียทุกอย่าง มิใช่เฉพาะทางได้เสียในเชิงทรัพย์สิน (คำพิพากษาฎีกาที่ 2278/2515)

(10) เงินที่นายประกันจำเลยหรือผู้ต้องหาในคดีอาญาสัญญาจะใช้เมื่อผิดสัญญาประกัน มีลักษณะเป็นเบี้ยปรับ (คำพิพากษาฎีกาที่ 1308/2511) ถ้าสูงเกินส่วน ศาลลดลงได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 934/2522)

(11) สัญญาจะซื้อขายที่ว่า ถ้าผู้จะขายผิดสัญญาไม่ยอมขาย ต้องให้ผู้จะซื้อปรับและคืนมัดจำให้ด้วยนั้น ย่อมไม่ตัดสิทธิผู้จะซื้อที่จะบังคับชำระหนี้และเรียกค่าสินไหมทดแทนโดยถือเอาเบี้ยปรับเป็นค่าเสียหายจำนวนน้อยที่สุด แต่ถ้าผู้จะซื้อเลือกเอาเบี้ยปรับแทนการชำระหนี้แล้ว ย่อมไม่มีสิทธิบังคับชำระหนี้ (มาตรา 380) (คำพิพากษาฎีกาที่ 556/2511) เมื่อมีการผิดสัญญาไม่ชำระหนี้ เจ้าหนี้มีสิทธิบังคับชำระหนี้ตามมาตรา 213 และหากการไม่ชำระหนี้ นั้นเป็นเหตุให้เจ้าหนี้เสียหาย เจ้าหนี้ก็มีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนตามมาตรา 213 ได้อีกด้วยการกำหนดเบี้ยปรับไว้ในสัญญา จึงไม่ทำให้สิทธิของเจ้าหนี้ตามมาตรา 213 หดไป หากจะให้หมดก็ต้องทำสัญญาไว้โดยชัดแจ้ง แต่ถ้าเจ้าหนี้เลือกเอาเบี้ยปรับ สิทธิบังคับชำระหนี้ก็หมด ฉะนั้น เจ้าหนี้จึงต้องบังคับชำระหนี้และเรียกค่าสินไหมทดแทนโดยถือเอาเบี้ยปรับเป็นจำนวนน้อยที่สุดแห่งค่าเสียหาย

(12) จำเลยเข้าอยู่ในดึกที่โจทก์สร้างล่าช้ากว่าที่กำหนดเพราะความผิดของโจทก์ แต่

จำเลยยอมรับชำระหนี้โดยมิได้สงวนสิทธิไว้ว่าจะเรียกเอาเบี้ยปรับ จึงหมดสิทธิตามมาตรา 381 คำพิพากษาฎีกาที่ 1044/2514, 246/2522)

(13) โจทก์มีสิทธิเรียกเบี้ยปรับมาก แต่เรียกน้อยโดยตั้งใจเรียกเพียงเท่านั้น และจำเลยก็ชำระแล้ว ถือว่าคู่กรณีไม่มีเจตนาเรียกร้องเบี้ยปรับกันอีก ถ้าโจทก์จะถือว่าเบี้ยปรับที่เรียกแล้วเป็นเบี้ยปรับเพียงบางส่วน โจทก์ต้องแสดงสงวนสิทธิไว้ มิฉะนั้นจะถือว่าสิ้นเรียกเบี้ยปรับเพิ่มเติมอีกไม่ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2100/2514)

(14) สัญญาจะซื้อขายระบุว่า หากผู้จะขายผิดสัญญาไม่ไปจดทะเบียนโอนขายที่ดินภายในกำหนด ยอมให้ผู้ซื้อบังคับและยอมให้ค่าเสียหายเป็นเงินจำนวนหนึ่ง ถือเป็นเบี้ยปรับกรณีไม่ชำระหนี้ให้ถูกต้องสมควรตามมาตรา 381 ซึ่งเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกให้ชำระหนี้และเรียกเอาเบี้ยปรับได้ด้วยทั้งสองอย่าง มิใช่เบี้ยปรับกรณีไม่ชำระหนี้เสียเลยตามมาตรา 380 ซึ่งเจ้าหนี้มีสิทธิเรียกเพียงอย่างเดียว (คำพิพากษาฎีกาที่ 2216/2515 ประชุมใหญ่)

(15) เมื่อโจทก์มีสิทธิเรียกเบี้ยปรับตามสัญญา โจทก์ไม่จำเป็นต้องนำสืบในเรื่องค่าเสียหาย (คำพิพากษาฎีกาที่ 2331/2516, 1561/2521)

(16) โจทก์ฟ้องเรียกเบี้ยปรับตามสัญญา แม้จะปรากฏว่าไม่มีสิทธิเรียกเบี้ยปรับ ศาลก็ให้ค่าเสียหายฐานผิดสัญญาได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2985/2517)

(17) โจทก์มีสิทธิเรียกเบี้ยปรับ ธนาคารซึ่งทำสัญญารับประกันไว้ได้ชำระให้ส่วนหนึ่งแล้ว โจทก์ยังเรียกจากจำเลยได้อีกส่วนหนึ่ง (คำพิพากษาฎีกาที่ 2654/2519) เพราะโจทก์มิได้ตกลงยอมลดเบี้ยปรับให้จำเลย

(18) ศาลกำหนดให้จำเลยชำระเบี้ยปรับแก่โจทก์เพราะผิดสัญญาแล้ว จำเลยยังต้องเสียดอกเบี้ยในเงินจำนวนนั้นตั้งแต่วันฟ้องอีกด้วย (คำพิพากษาฎีกาที่ 1174/2500, 2654/2519)

(19) จำเลยทำสัญญารับประกันจะเป็นผู้จัดหาสัตว์มาจ้างฆ่าที่โรงฆ่าสัตว์ของโจทก์โดยสม่ำเสมอ ในจำนวนที่ไม่ต่ำกว่าที่กำหนดในสัญญา โจทก์จำเลยรับกันว่าค่าใช้จ่ายของโจทก์เกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ดกประมาณเดือนละ 1,280,000 บาท ถ้ารายได้จากการรับจ้างฆ่าสัตว์ไม่คุ้มค่าใช้จ่ายนี้ขาดเท่าใด จำเลยรับชดเชยให้ทุกเดือนไปจนกว่าโจทก์จะได้รับจ้างฆ่าสัตว์คุ้มค่าใช้จ่าย ข้อสัญญาดังกล่าวมิใช่เป็นการกำหนดเบี้ยปรับไว้ล่วงหน้า แต่เป็นสัญญาต่างตอบแทนที่จำเลยตกลงให้ประโยชน์แก่โจทก์โดยมีเงื่อนไขเนื่องจากการที่จำเลยเข้าทำสัญญากับโจทก์ เพราะมิใช่เป็นค่าเสียหายที่เกิดจากการที่จำเลยทำผิดสัญญาข้อหนึ่งข้อใด แม้จำเลยไม่ผิดสัญญา จำเลยก็ต้องรับผิดชอบ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2585-2586/2520)

(20) ผิดสัญญารับเหมาสร้างอาคาร ผู้ว่าจ้างปรับผู้รับจ้าง มติคณะรัฐมนตรี ไม่ใช่กฎหมาย ที่ศาลจะบังคับส่วนราชการผู้ว่าจ้างให้จัดการปรับได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 2227/2521)

(21) ธนาคารให้กู้เงินคิดดอกเบี้ยร้อยละ 9 ต่อปี มีข้อสัญญาว่า ถ้าผิดนัดให้เรียกเบี้ยปรับร้อยละ 6 ต่อปี ศาลลดลงเหลือร้อยละ 3 ได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 8/2522)

เลิกสัญญา

(RESCISSION OF CONTRACT)

สัญญาเป็นปอเกิดแห่งหนึ่งหรือมูลแห่งหนึ่ง เมื่อสัญญาเกิดขึ้นย่อมผูกพันคู่สัญญาในอันที่จะต้องชำระหนี้ตามสัญญานั้น หากเจ้าหนี้ประสงค์จะให้หนี้ตามสัญญาระงับลง ก็ต้องทำลายสัญญาอันเป็นปอเกิดแห่งหนึ่งนั้นเสียด้วยการเลิกสัญญา การเลิกสัญญาจึงเป็นวิธีการระงับหนี้ตามสัญญา⁽¹⁾ หรือเป็นการระงับความผูกพันที่เกิดขึ้นแล้ว⁽²⁾

หัวข้อที่ 10 การเลิกสัญญา (มาตรา 386-394)

การเลิกสัญญา คือการเพิกถอนนิติสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกิดจากสัญญาย้อนหลังไปถึงวาระแรกที่ทำสัญญากัน (กล่าวคือ คู่สัญญาแต่ละฝ่าย จำต้องให้อีกฝ่ายหนึ่งได้กลับคืนสู่ฐานะดังที่เป็นอยู่เดิม ตามมาตรา 391 วรรคแรก)

- เป็นการเลิกสัญญาตามหลักทั่วไป ใช้บังคับในกรณีที่มี得有บัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอื่นถ้าเป็นสัญญาในลักษณะอื่น หากมีบัญญัติการเลิกสัญญาไว้ประการใด ก็บังคับตามนั้น

สิทธิในการเลิกสัญญา

มาตรา 386 “ถ้าคู่สัญญาฝ่ายหนึ่งมีสิทธิเลิกสัญญาโดยข้อสัญญาหรือโดยบทบัญญัติแห่งกฎหมาย การเลิกสัญญาเช่นนั้นย่อมทำได้ด้วยแสดงเจตนาแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

แสดงเจตนาดังกล่าวมาในวรรคก่อนนั้น ท่านว่าหาอาจจะถอนไม่ได้”

สิทธิเลิกสัญญา เกิดขึ้นโดย

- (1) ข้อสัญญา (ถือตามข้อตกลงของคู่สัญญา) หรือ
- (2) บทบัญญัติแห่งกฎหมาย (มาตรา 386 วรรคแรก)

(1) เรื่องเดียวกัน, หน้า 440.

(2) ถิ่นทร จุฬารัตน์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.